PUČKA PROSVJETNA KNJIŽNICA
ZAGREB, MAROVSKA ULICA 24
BROJ 3 Urednik: JURAJ DEMETROVIĆ BROJ 3

OBNOVA SEGREGACIJA

(POVIJEST I RJEŠAVANJE FEUDALNIH ODNOSA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI, S PRIMJERIMA O SEGREGACIJAMA U GORSKOM KOTARU).

NAPISAO
JOSIP MAJNARIĆ

ZAGREB 1920.
Tisak Hrvatskog štamparskog zavoda d. d.

PUČKA PROSVJETNA KNJIŽNICA

ZAGREB, MAROVSKA ULICA 24.

BROJ 3. Urednik: JURAJ DEMETROVIĆ. BROJ 3

OBNOVA SEGREGACIJA

(POVIJEST I RJEŠAVANJE FEUDALNIH ODNOSA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI, S PRIMJERIMA O SEGREGACIJAMA U GORSKOM KOTARU).

NAPISAO

JOSIP MAJNARIĆ.

—

Kazna krivca jest primjerom poročnima; nu osudi li se pravednik, to se tiče svih poštenih ljudi.

La Bruyère.

1920.

TISAK HRVATSKOG ŠTAMPARSKOG ZAVODA D. D. U ZAGREBU

SADRŽAJ.

PREDGOVOR

Povjesničke podatke pribavio sam iz svih boljih djela naše domaće povijesti.

Prelaz iz predurbarijalnog u urbarijalno doba, a ovo napose, obradio sam po priznatom djelu ove struke »Urbarski sustav« od Dragutina Paullya, perovodje nekadanje dvorske kancelarije u Budimpešti.

Naročito naglašujem, da sam u povijest feuda i kmetstva te u povijest i razvitak urbara ulazio samo u toliko, koliko je to s obzirom na svrhu, kojoj je ovo djelce namijenjeno, bilo neophodno nužno.

Prema svim navedenim podacima opredijelio sam razdoblja podaničkog života; kojim uspjehom, nije do mene da sudim.

U svakom pak slučaju molim one, koji će ovo djelce prosudjivati, da izvole uvažiti, da je ono u mnogim potezima prvo svoje vrsti i da sam uvidjam, da bi ga još u mnogočem valjalo nadopuniti. Bilo bi dakle poželjno, da sam još pričekao koje vrijeme, dok se pribere sav materijal — nu na žalost to nije bilo moguće.

Doba naime, u kojem živimo, pozivlje sve poslenike, da neodvlačno pridodju na njivu narodnog rada i da svatko ponese sobom ono orudje, koje u tom času pri ruci ima, dok će mu se ono, što još manjka pribaviti naknadno, pa bilo i u vrijeme samoga posla.

S tog ću iskrenom radosti primiti sve upute i ispravke, potjecali oni ma s koje strane, a još ću se iskrenije radovati, budu li oni, koji će u tom nastojanju proslijediti, uspjeti bolje od mene.

Josip Majnarić.

I. Povijest vlastele i kmetova (Feudalni sustav).

Zlatno je bilo doba, kad je naš narod živio pod kraljevima naše krvi. Uz potpunu nacionalnu slobodu, živio je i ekonomski slobodan sve do izumrća svojih kraljeva, kad mu je domaja potpala pod igo tudjinskih vladara. U teškom tom sužanjstvu proživio je punih 800 godina = sve do naših dana, kad je napokon razriješenih negva, oslobodjen, i opet na prijestolju pozdravio vladara svoje krvi, unuka Petra Krešimira i Petra Svačića.

Do prve polovice XII. vijeka — do kada vladahu kraljevi naše krvi — čitavo bje državno uredjenje udešeno prama porodičnoj upravi — zadruzi. Uprava je bila posve demokratska, a vodio ju je župan i to samo tako dugo, dok je uživao povjerenje naroda. Narod je u istinu bio gospodar svoje imovine i slobode.

T o b j e p r v o r a z d o b l j e n j e g o v a ž i v o t a, n j e g o v o z l a t n o d o b a.

Zao udes, a naročito nesloga narodnih vodja, kao na žalost uvijek, tako i tada, kada izumriješe naši kraljevi, dovede na prijestolje Arpadovce. Madžarska kruna i žezlo zasužnji osobnu i narodnu slobodu, a zatim pomalo pootima seljaštvu i slobodu raspolaganja sa zemljom, jednom riječju narod zapade u potpuno ropstvo.

Madžarski kraljevi, poprimivši njemačke uredbe, po kojima pokrajinski poglavice prometnuše svoj vlastiti i njekoć slobodni narod u kmetove — roblje, potlačiše sve, osim nekih privilegovanih svojih podanika.

Njemački plemenski poglavice, upotrebivši vrijeme, kad je vlast careva oslabila, nametnuše se za gospodare istim vladarima. Tako to potraja kroz cijeli srednji vijek. Feudalna gospoda bila su tada jača od svojih vladara, koji su bili vladari samo po imenu, jer pravi vladari bijahu u istinu velmože.

Hrvatski velmoža u doba kraljeva naše krvi nije se mogao osiliti, jer je postavljen bio samo voljom naroda, dok je njemački velmoža, odvisan prije od kralja, osilio i to odmah, čim se je pružila prigoda, da izrabi slabost careva; a takovih je prigoda bilo na pretek.

S tim tudjinskim robijaškim sistemom nadariše madžarski kraljevi nesretne Hrvate — i tako se s vremenom narodni župani prometnuše u tudjinske grofove, slobodni seljaci u kmetove, a plemenske zajednice zemljišta u vlasništvo samoga grofa. Samo neke i na žalost osamljene župe, othrvaše se tome, te sačuvaše svoju slobodu. To su na primjer Poljice u Dalmaciji i Turopolje u Hrvatskoj.

Kmet nije bio slobodan čovjek, on je zapravo bio parija, rob »zemaljskog gospodina«. Veoma rijetki i iz puke dobrohotnosti pojedinog zemaljskog gospodina ostadoše slobodnjaci, a zemlja tih slobodnjaka zvala se »alodije«.

Kmetstvo i sve s njime spojene nevolje uzdržalo se je do godine 1848., kad ga na papiru dokinuše, nu stvarno postojalo je do naših dana i na žalost ne rijetko u gorem obliku i sadržini, nego li je prije bilo.

Pošto je naš narod najveći dio svoga vijeka sproveo u feudalnom ropstvu, vrijedno je, da taj sredovječni feudum iz bližega promotrimo, te da pogledamo, kako su naši jadni oci u to doba živjeli. Ujedno ćemo da vidimo, kako su sredovječni vitezovi silom oduzeli čovjekovu slobodu i to nedjelo proglasili kao zakon i svetinju, tražeći ropsku pokornost naroda prema toj nepravdi do najnovijeg doba, dok je bilo tko od habsburškog roda bio na prijestolju.

— Od doba franačkog cara Karla Velikog, kroz čitavi srednji vijek, nisu većim dijelom Evrope vladali kraljevi, već su u istinu vladala feudalna gospoda.

Njemačko se je carstvo raspalo. Nekoć pobjednici svijeta iznemogoše, te nisu mogli svojih zemalja braniti od nadošlih novih provalnika Saracena, Normana i Madžara.

I tako pojedina gospoda osjetiv se pred tim provalama nesigurnima, utekoše u šume, a zatim podigoše na gazima rijeka ili teško dohitnim gorama i klisurama tvrdjave. Dapače edikt cara Franačkog od godine 853. naredio je svim grofovima i krunskim vazalima, da poprave takove stare, a podignu nove tvrdjave. Uslijed toga pokriše kule i tvrdjave čitave zemlje i pokrajine, i jao si ga sada i Saracenu i Madžaru, ako se je usudio provući kroz tu mrežu.

U prvi čas bilo je to dobro. Kule i tvrdjave postadoše braničem seljaka pred divljim provalnicima, nu na žalost, čim se krajevi ovih oslobodiše, postadoše te kule i tvrdjave strahom i trepetom vlastitih svojih okolina i naroda. Do tad naime branići slobode i mira, prometnuše se u silnike i krvnike svog naroda.

Da bude nevolja veća, kraljevi i vazali nešto milom nešto silom dadoše zemlje i časti, a s njima i vlast u nasljedstvo grofovima, koji skoro svaki u svom području zavlada posve neomedjeno, suvereno.

Prema vladaocima vezala ih je dužnost, nu samo na toliko, u koliko su je htjeli dobrohotno ispunjavati — da budu naime vjerni i da na poziv kralja podju u rat, te da u izvjesnim zgodama doprinesu darove n. pr. prigodom ženidbe kraljeve kćeri, krštenja njegove djece i t. d. O kakvom porezu nije bilo niti govora; bila bi to dapače uvreda.

Prema tomu kako se je koji od feudalne gospode osilio, postigao je i ovlasti. U omjeru sile rasla su i prava, tako te je na primjer jedan feudalac smio kmeta suditi na smrt, a drugi nije. Nu svi bez razlike stekli su ovlast, da daju zakone svome kraju. Zbog toga je gotovo svaki kraj u jednoj te istoj državi imao svoje zakone. Moć države je skoro posve potamnila, tako te ćeš u to doba uzalud tražiti zakone, bilo gradjanske, bilo političke, koji bi važili za sve kraljeve zemlje. Svaki feud živio je za se i imao onakove zakone, kakove je dotični feudalac, vlastodržac, »zemaljski gospodin«, propisao.

Tako su feudalci silom pootimali i ono nešto preostalih prava, koja je kukavni kmet možda još tuj i tamo sačuvao.

Osebujna su i sijela sredovječnih feudalnih vlasti, kada ih prispodobimo sa sijelima vlastodržaca drugih doba i drugih državnih uredjaja. Rimska je republika starog vijeka imala svoj forum; velika francuska monarhija imala je svoj Versailles; novovjeke uredbe imadu svoje parlamente, koji u ime naroda daju zakone — dok se je sredovječna pravda povukla u zamke i kule na visokim pećinama, gdje je svijetu i sebi zakone davao i sudio jedan čovjek, u pravilu silnik, koji je i izvršivao vlast s oružjem u ruci, vrlo često i tada, kad je sam znao, da nije u pravu. I kada je mučenje naroda prevršilo — eto ustanaka, koji na žalost redovno svršavaju krvoprolićima potištenih nevoljnika.

Medjutim nadodjoše vremena, koja porušiše kule i zamke, a ona koja slijede, konačno će ih pohraniti u grob povijesti, gdje će sretnija potomčad nalaziti spomenike, kako je nekoć bilo na svijetu i kako nije smjelo biti.

U sredstvima sticanja moći i privilegija nije bilo razlike medju svjetovnom i duhovnom gospodom. Duhovni feudalci što više, nadjačaše ne samo pojedine svoje svjetovne drugove, već s njima i same kraljeve.

Ispod ove gospode, svjetovne i duhovne (genus potestatis) življahu kmetovi (homines terrae) — zapravo roblje, predano im na milost i nemilost. Kmetovima je mogao gospodar uzeti što imadjahu, mogao ih je po pravu i po krivu baciti i u tamnicu, a da zato nije nikada nikome odgovarao.

Ovim sredstvima stvarala su si gospoda vlasništva, sve do najvećih latifundija.

Danci, koje su kmetovi podavali, bili su razni, te prema dobrohotnosti »zemaljske gospode« laglji ili tegotniji, a nerijetko čudnovati i posve neozbiljni. — Tako je na primjer u Bolonji (Italiji) davao kmet svojim gospodarima, benediktincima sv. Prokula, uz ostalo u ime danka i sapu od kuhanog kopuna. Svake godine donio bi kmet uz drugi danak u samostan medju dvjema zdjelama kuhanog kopuna i tad bi pred opatom gornju zdjelu podigao i tako opatu u nos pustio sapu kopunovu. Sapa je ostala opatu, a meso kmetu i time je taj danak, osim drugih stvarnih podavanja, bio podmiren.

U drugom su slučaju seljaci, uz druga podavanja, dovažali objesnoj gospodi u ogromnim četveropregnim kolima u jednako ogromnoj krletki kakvu malenu ptičicu.

Uz takve objesti na račun i ruglo nevoljnika bilo je i najsramotnijih podavanja kao n. pr. pravo prve noći (jus primae noctis). — S čovjekom se je raspolagalo kao s nečim, što se je jedva uzimalo za čovjeka, tako na primjer 15. ožujka 1268. zagrebački biskup Timotej kupuje četiri roba za 25 pensa, a neki Farkaš, sin Damjanov, poklanja godine 1269. opatiji topuskoj 12 robova — za spas duše svoje. Bilo im na čast, a nama na spomen i razmišljanje: kada su tako s ljudima postupali biskupi i opati — a šta je istom onda radio svjetovni feudalac?

Srednji vijek je dakle, kako vidimo, bio pravo mučeničko doba seljaka — doba, kad je pravo i zakon počivalo u koricama velikaševe sablje!

Društvo je to bilo dakako vrlo bojovno, a medjusobne rasprave i pravdu rješavao je mač.

Razbijanje i vojevanje, često i bez pravog povoda, jest na dnevnom redu, te obuhvata cijele vijekove pojedinih feudalnih obitelji. Ovo žalosno doba, u kom su naravno u prvom redu kmetovi gubili glave za svoje gospodare, a da često nitko nije znao za što i po što, zašlo je tako daleko, da je bio napredak, odnosno popravljanje, kad je tuj i tamo boljim ljudima pošlo za rukom, da velikaše prinude na neku popustljivost, ili t. zv. »treuga Dei«, po kojoj se nitko nije smio tući od srijede u večer do ponedjeljka u jutro, zatim na dane kvatra, svece bogorodice te od adventa do Bogojavljenja. Sve ostalo vrijeme mogao je feudalac raditi što je htio.

Kod nas se u tim zlodjelima napose proslaviše susjedgradski vlastelin Ferdo Tahi, zatim mnogobrojni knezovi Celjski, a medju ovima naročito knez Fridrik (sredinom XV. vijeka), koji si je za života sam dao isklesati u spomenik, što su mu ga imali postaviti na grob slijedeći napis: »Ovo su mi vrata u pakao. Što

ću u paklu naći ne znam, tek znam, što za sobom ostavljam. Obilovao sam mnogimi dobri, ali ništa ne odnosim, van što sam pojeo i popio i što užih u neobuzdanoj strasti i pohlepi.«

Jedan od posljednjih i najstrašnijih krvnika bio je podban Ivan Rauch, koji je ugušio ustanak kmetova u Zagorju, te u predjelima izmedju Zagreba i Križevaca. Ustanak je planuo radi tlačenja kmetova po feudalcima godine 1735., a Rauch nakon što ga je već redovnom vojskom ugušio, stade narod klati bez razlike dobe, spola i krivine, bez ikakvog suda. M a j k e u t a p a h u s e s a d j e c o m u S a v i, d a k r v n i k u n e d o d j u u r u k e. Medju narodom razglasi krvožedni feudalac, da će onima oprostiti život, koji bi se dali za krvnike. Razmrcvarena seljačka tjelesa pokrivahu staze i putove, te se je bilo bojati, da će nestati naroda, jer na garištima seljačkih kolibica vriskahu osirotjela i nejačka djeca. Iz popaljenih i uništenih sela tjerahu Rauchovi pogoniči na hiljade komada blaga, kao da je gdje bio sajam imovine posve izumrlog naroda.

Da bude sramota veća, proglasio je sabor zemaljske gospode, koja su pripadala Rauchovoj stranci, da su tim činom Rauch i njegovi ortaci zaslužili časni naslov: »oci domovine i spasitelji zemlje«.

Ovo su tek primjeri iz strašnih onih vremena, dok će se još i danas u gdjekojoj gradini, koja se još posve nije porušila, naći podzemnih tamnica, da čovjeku od užasa pamet stane.

U ratovima, hvala oklopima, nisu životima feudalci stradali gotovo nikada, dok su seljačke lješine nerijetko pokrivale zemlju, do kud god je dosezalo oko.

Podložniku je bilo zlo, ako su mu gospodara i u bitci zarobili. Bio taj gospodar kakav mu drago, silnik i tlačitelj, sveta je bila dužnost kmetova, da ga izbave, bilo uz koju cijenu, pa stojalo to i života. Nu ako je kmetu kolibica izgorjela, ili ako je pao u boju i ostavio koliko mu drago siročadi, uzelo se je, da je tako moralo biti, a feudalac nije mu ni u kojem slučaju morao, ako nije htio, dati nikakve naknade ili pomoći.

Nije dakle čudo, da je seljaštvo lišeno slobode svoje osobnosti, a s obzirom na posjed potpuni rob svog gospodara i duševno zahirilo, te ostalo gluho i slijepo za sve, što mu je život kad tad mogao bolje i udobnije pružiti.

I tako prohujaše čitava stoljeća a da se nije ništa radilo, do li što su bijesnile čitave borbe izmedju feudalaca, u većini slučajeva zbog pohlepe za čašću i vlašću. O sigurnosti imutka nije mogao nitko ni govoriti.

Dok je seljaštvo živjelo lišeno svih prava, bila su tim osobujnija i veća prava feudalne gospode.

Feudalac morao je činiti samo ono, na što je sam pristao. Bez njegove volje i privole nema toga, koji bi mu smio i mogao naprtiti ma kakvih dužnosti. Za feudalca vrijedili su samo oni zakoni, koje su prije odobrili oni, koji su ih imali slušati.

Napokon feudalac nije bio dužan, da se pokori ni jednoj osudi, ako je nisu izrekli njemu ravni drugovi. A kada se je u takvim prilikama sudilo radi kmeta — može si svatko predstaviti, kako je prolazio.

Do ovde — do prvih godina XVIII. vijeka dopire druga, najdulja i najcrnija doba u životu našeg naroda.

II. Uredjenje kmetovskih (podaničkih) i vlasteoskih odnošaja. Urbarske regulacije. Početak razrješenja tih odnošaja.

Nastupom novoga vijeka počima pomalo vlast vladara jačati, dok u istom omjeru pada vlast feudalne gospode. Uporedo tome carevi nastoje, da urede medjusobne odnošaje feudalaca i njihovih podanika.

Ne će se više, da svaka gospoštija imade i izdaje svoje zakone; urediti će se to jednolično za cijele pokrajine.

Ovu uredbu počimlju sredinom XVIII. vijeka, a nazvaše ju teurbarijalnom«. Konačno uredjenje urbarnih odnošaja zvalo »urbarijalom«, za razliku od one pred time, koju nazvaše »anse je »urbarnom regulacijom«.

Prvi pokušaj takove regulacije uslijedio je godine 1737. za cara Karla VI. i to za područje županije srijemske, virovitičke i požeške i to pod imenom »Carolinum regulamentum«, nu taj nije nikada stupio na snagu.

Prave urbarne regulacije provode se za vladanja carice Marije Terezije, sredinom XVIII. vijeka, i to napose za županije srijemsku, virovitičku i požešku, a napose za županije bjelovarsku odnosno križevačku, varaždinsku i zagrebačku. U područje potonje spadalo je i bivše gradjansko područje današnje županije modruško-riječke.

Ove Marija-Terezijanske regulacije nazvaše »constitutio rei urbarialis«, te su kasnije nadopunjene raznim zakonima, napose onima od godine 1836. i 1840.

Pod ovim uredbama proživješe »zemaljski gospodin« i njegovi kmetovi oko 100 godina, dok nije na temelju t. zv. patenata Franje Josipa od godine 1853. i 1857. na osnovu prednavedenih regulacija uslijedilo razrješenje feudalnih odnošaja postupkom t. zv. zemljišnog rasterećenja i segregacija.

I tako se sredinom XIX. vijeka kmet oslobadja feuda — on postaje »slobodan«.

Kako ga »oslobodiše«, vidi se najbolje po tome, što neposredno iza »slobode« zapada u nesnosne dugove, kupuje u nekoć svojoj šumi drvo, uzdiše za svojim kruhom, koji mu se na obroke daje, i hoće li da živi kao čovjek, seli u Ameriku, od kuda plaća dug i porez i hrani svoju djecu, dok na posvećenu njegovu djedovinu feudalac — vlastelin naseljuje tudjinca.

Nu od sada, ne samo da ne će više tako biti, već će se sve krivice ispraviti, jer se je nakon stoljeća povratio kralj naše krvi, koji hoće da kraljuje samo slobodnom svom narodu.

Iz ovog kratkog povjesnog prikaza vidimo, da je naš narod preživio slijedeća razdoblja svog ekonomskog života:

1. Od najstarije dobe (svog nastana u današnjoj svojoj domovini) do prvih godina XII. vijeka, kad je pod kraljevima svoje krvi uživao uz političku i posvemašnju gospodarsku slobodu.

2. Od XII. do druge polovice XVIII. vijeka, kada je zapao u madžarsko-njemačko sužanjstvo. Uz političku slobodu izgubio je i svoju zemlju. U ono vrijeme živi pod apsolutnom, neograničenom vlašću svog feudalnog gospodara. Ovo doba zove se s obzirom na svoju uredbu »anteurbarijalno (predurbarijalno) doba«.

3. U predspomenutom razdoblju, bije se boj izmedju kraljeva i feudalne gospode. U srednjem vijeku prevladjuju feudalci kraljeve, kasnije će potonji nadjačati i tada će oni »zaštititi« seljaka »urbarijalom«, odnosno »rei urbarialis regulamentum«.

»Urbarijalno« ovo doba traje od druge polovice XVIII. do druge polovice XIX. vijeka.

Kmet-podanik je doduše i sada sluga svog feudalnog gospodara, nu medjusobno im odnošaje uredjuju carevi.

Ovo razdoblje može se podijeliti na slijedeće odsječke:

A) Od izdanja Marija-Terezijanskog urbara do godine 1836. kad su privilegovani staleži (plemstvo i svećenstvo) dotadanje urbarske propise uz djelomičnu promjenu pozakonili.

B) Od godine 1836. do godine 1848., kad su ukinućem kmetstva po banu Jelačiću ovi odnošaji na novu osnovku postavljeni, te tako stranom prestali, a stranom se počeli razrješavati.

C) Od godine 1848. do godine 1853. i 1857. kad su patentima Franje Josipa odredjeni propisi o zemljišnom rasterećenju i provedbi segregacija.

Ovdje moram upozoriti, da se kod prelaza iz predurbarijalnog u urbarijalno doba još nije pravo shvaćao urbarni odnošaj, jer ima mnogo znakova, da je podloga, na kojoj je urbar bio utemeljen, bila dosta nejasna. Ova je podloga poslijedila ili iz pojma samog tog urbara, ili iz posebnih utanačenja (kontrakta) izmedju gospoštija i njihovih podanika. Nu i kod tih kontrakta,

gdje bi imala svrha biti bolje objašnjenom, u istinu nije se toliko radilo o stvaranju urb. posjeda (selišta), koliko — mogao bih dapače reći isključivo — o populariziranju samog tog urbarnog uredjenja.

4. Od druge polovice XIX. vijeka do naših dana, bolje do propasti Austro-Ugarske monarhije, te majke svih nevolja i zala, koje je naš narod preživio, do propasti njenih careva, tih vidljivih nosioca krvničkog mača, laži, bespravlja i prevare.

U to vrijeme — sredinom XIX. vijeka — »oslobodiše« carski patenti seljaka postupkom t. zv. zemljišnog rasterećenja i segregacijama.

Kod tako stvorenog stanja imalo je ostati i za sva buduća vremena, da nije ogranulo doba pravoga spasenja, kojem možemo reći da je kumovao čitav svijet, te od kada, to jest od naših dana počima:

5. Doba potpunog i pravog narodnog oslobodjenja.

* * *

Prije nego se uputimo u razmatranje onih zadaća, koje nam veliko doba, u kojem živimo, namjenjuje, nužno je, da se za čas još povratimo natrag u prošlost.

Prvo, što pada u oči, jest, da je nakon svakog znatnijeg povjesničkog dogodjaja iskrslo pitanje, da li feudalcu zemlja, koju posjeduje, doista i pripada. Makar da je malone tisućljeće prošlo, od kada je narod svoju zemlju izgubio, to se on ipak, u svakoj prigodi velikih dogodjaja povraća, kao da — pa bilo to i nesvijesno — traži nešto, što je davno izgubio.

Ne, on ne misli da otimlje, — on traži nešto, ma i neodredjeno, što naslućuje, da su njegovi pradjedovi držali.

A na to, da ište i traži, ne nuka ga težnja za udobnošću, već težnja za slobodom. I nije to sporedno, jer težnja za slobodom je najveća i najsilnija snaga, koju može duh čovjekov, koji pojima, što je to sloboda, da izbije iz svoje nutrinje i prokrči dalje putem, bez obzira na zapreke. I ta težnja redovito izbija onda, kada potlačeni osjeća, da nije slobodan, a želi slobodan biti; a očituje se to snažnije, što je pritisak tlačitelja jači.

Težnja za slobodom a s njome i nastojanje oko oslobodjenja, po mom je mišljenju stara, koliko i čovječanstvo, jer je na svijetu bilo, sad više, sad manje, jačih — slobodnih, i slabijih — potlačenih ljudi.

Odvisnosti je bilo na političkom, socijalnom ili ekonomskom području, ili u isti mah na svim tim područjima.

Ali narod, koji se je samo politički oslobodio, nu ostao u ekonomskoj odvisnosti, ne može govoriti o slobodi.

Zato je Mazzini nakon političkog oslobodjenja Italije punim pravom rekao: »Nakon što smo oslobodili Italiju, valja sada osloboditi Talijane«. Tu je očito smjerao na socijalno i ekonomsko oslobodjenje.

Ova velika istina, ako se može današnji dan na ikoga primijeniti, mora se primijeniti na od njemačko-madžarskog sužanjstva oslobodjene Hrvate, Srbe i Slovence.

Prvi pako korak k tom oslobodjenju je konačna likvidacija i poništenje feudalnog sistema, koji smo baštinili od pokojne Austro-Madjarije i Habsburgove »slobode«.

Habsburško razrješenje feudalnog odnošaja i ukinuće podložništva moglo je zadovoljiti feudalce, nu ne može onoga, tko je pravo prozreo to »oslobodjenje«. Taj naime vidi, da su taj feudum i podložništvo još živi, da su tek promijenili oblik, nu u jezgri su ostali onakvi, kakvi su i bili, dapače u nerijetkim slučajevima, nesnosniji, nego ikada prije.

Nije na žalost u stvari promijenjeno ništa, što je nekadanja podanička zemlja rasterećena i proglašena slobodnom, ili šta je bivši podanik snagom paragrafa postao »slobodan« i »samovlasnikom«, te je pred zakonom svima drugima, pa i nekadanjim svojim gospodarima »jednak«. Jer sve je to uistinu drukčije. Mjesto napretka i boljitka pošlo je sve natrag. A nije to ni čudo, jer slobode Habsburg uopće nije poznavao, pa ni tada, kad ju je »dobrohotno i premilostivo« davao s patentima, koji ugledaše svjetlo svijeta u jednom od najmračnijih doba našega političkog i nacionalnog života, u doba apsolutizma, kad je Habsburg sa svojim feudalcima najmanje poštivao pravo čovjekovo.

I tako je istinito i pravo oslobodjenje namijenjeno kao zadaća našim danima i pokoljenju, koje će imati uskrisiti istinu: da je zemlja dobro svih onih, kojima je život dala, da na njene plodove i darove imadu pravo svi ljudi, isključujući sva privilegija, a u prvom pak redu oni, koji tu zemlju rade, svojim znojem oblijevaju i do potrebe i životom brane.

* * *

Osobito je zanimivo, koji su razlozi ponukali vlastodršce XVIII. i XIX. vijeka, da feudalne odnošaje reguliraju i po tom ih »oslobodjenjem« seljaka razriješe.

Pošto je isključeno, da su to austrijski carevi proveli iz osjećaja za narod, razložno dolazimo do zaključka, da su ih na to nukali i prinudili razlozi shodnosti, potrebe vlastitih njihovih interesa, te uzroci, koji su bili izvan dohvata njihove snage.

A tomu i jest tako!

Do tih regulacija i »oslobadjanja« moralo je doći u XVIII. vijeku u prvom redu s toga, jer se je tada već ustalila prevlast careva nad feudalnom gospodom, pa je bilo ne samo posve prirodno, već i neophodno nužno, da kao što je kmet prije bio oružje u rukama feudalaca protiv monarha, tako sada kao inventar i u istom svojstvu prešavši u ruke monarhove, bude njegovim oružjem protiv feudalaca.

Jači će naime ostati onaj, koji bude kadar, da duže to oružje zadrži u ruci.

Nu nada sve, ove su regulacije kao prvi korak k »oslobodjenju« pospješili veliki prvoborci francuske revolucije Rousseau, Voltaire i Montesquieu sa svojim do tada nečuvenim slobodoumnim idejama, pa s time opomenuli sve silnike svojega doba, da će uskoro nadoći vrijeme, koje će preobraziti svijet, i da zahtjev čovjekov — pa i kmetov, žestoko kuca na vratima i traži, da mu se povrati davno izgubljena sloboda.

Nema sumnje, da su se osim toga uspomene na velike ranije ili davno minule dogodjaje, seljačke ustanke i bune, trajno ustalile u srcima kmetova, pa je tako i ovo sjećanje uz navještaj dolazeće velike revolucije, takodjer učinilo svoje, da su vlastodršci hoćeš — nećeš morali računati sa do jučer preziranim robljem.

Pod svim tim pritiscima, te u prvom redu radi vlastitog svog interesa, odlučiše se austrijski carevi na urbarne regulacije, da si tako osjeguraju sklonost i pristajanje puka, a u svakom slučaju, da tim sredstvima i načinom preteku ili bar ublaže inače ni malo poželjne dogodjaje, koji će vjerojatno doskora uslijediti (velika franceska revolucija).

Potiče ih na to ne samo vrijeme, koje dolazi, već i zahtjevi kmeta, koji se nakon stoljetne ropske poniznosti usudjuje da se prituží proti svom »zemaljskom gospodinu«, koji je sve gdjekad, — kako povijest doslovno kaže: pobjesnio.

Zato sada najednom i nakon stoljeća regulišu podavanja desetina i devetina, u koje nije nitko zadro čak od godina 1481. i 1647., po tom gornje pravo od godina 1550. i 1715. i napokon čitavi niz kojekakvih urbarnih sporova.

Da su pokraj toga odnošaji izmedju »zemaljske gospode« i kmetova postajali sve nesnosljivijima, i da je bilo dovoljno povoda, da se barutana upali, vidi se iz opažanja carice Marije Terezije, jer § 15. »constitutio rei urbarialis« naredjuje povjerenicima, koji će regulirati urbarske odnošaje, da »lijepo« nagovore podložnike, da saslušaju »previšnje« odluke, da budu »spokojni i poslušni«, zatim iz kraljevske odluke od 27. XI. 1780. broj 7145., koja ustanovljuje, da se mnogi kmetovi tuže, kako im »zemaljska gospoda« blagodat uživanja šuma, kao glavno sredstvo, da mogu živjeti i terete podmirivati, uskraćuju, zatim, kako ta zemaljska gospoda podanicima, koji nemaju hrane za blago, propisuju protuzakonitu uplatu paševniskih pristojba, zatim kako ta gospoda podavanja podvoza iskorišćuju, da su naime podanici primorani po dva para blaga upreći, a zaračunavaju im samo jedan par (kako se vidi ta su gospoda ne samo bespomoćnog seljaka tlačila, već su ga i varala) i zatim kako kaznu trodnevne tlake i batinjanje vrlo darežljivo (!) dijele, pa i tada, kada za to a ma baš nikakvih povoda nema, pa da valja stoga u buduće »umjerenije« postupati, jer će se u protivnom »radi bjesnila« potegnuti na odgovornost; — zatim kako kmetove za sve kućne i gospodarske poslove, kada im se samo svidi upotrebljuju i tako služećim nikakovu ili samo neznatnu plaću davaju, a kod svega toga tako okrutno postupaju, da ubogi narod do zdvojnosti i propasti dovode, zbog čega da su mnogi nevoljnici netragom i za uvijek pobjegli, te time selišta opustjela, — napokom iz § 8. iste konstitucije, da će se »zemaljska gospoda«, koja bi u buduće svoje kmetove radi pritužba i priziva proganjala, smatrati za takovu, koja proti svojim kmetovima bijesne.

Iza Marija-Terezijanske dobe urbari se vrlo rijetko spominju, sve tamo do godina 1836. i 1840., vjerojatno s toga, što je u to medjuvrijeme buknula francuska revolucija sa svojim zahtevima i tečevinama, pa zatim što je Napoleon Veliki sa svojim vojnama svijet i njegove nazore u druge kolotečine naveo, te to sve zaokupilo Habsburge s njihovim pomagačima »zemaljskom gospodom«, brigama, kako da sačuvaju svoje udobnosti i povlastice, dok se to još samo može i dade.

Kmetu je dakle nacijonalni i ekonomski spas već tada nosila velika francuska revolucija i Napoleon, nu na žalost malo je tko (general Šljivarić) pravo shvatio duh onoga doba, pa se je tako i tada rob, kao rob, borio protiv tudje, a i svoje vlastite slobode.

Kada se Habsburgovci i feudalci oslobodjeni straha revolucije i Napoleona domogoše opet vlasti, nastaviše ondje, gdje su pred tim prestali — razumije se samo po sebi, na račun kmeta. — Nu da zamažu i kmetu i svijetu oči, pobrinuše se godine 1836. i 1840. nastavkom urbarskog uredjenja, i to onako, kako je to bilo u prilog zanimanim u stvari »statusima i ordinima« (plemstvu i visokom svećenstvu).

»Statusi i ordines« bijahu u isti čas zakonoše i interesirana stranka, dakle suci u vlastitoj stvari.

Kod takog bi stanja ostalo i za buduća vremena i da je bilo na volju gospodara, sam Bog zna do kada, da nije pod dojmom i pritiskom revolucije god. 1848. došlo je do ukinuća kmetstva, a kasnije putem glasovitih patenata od g. 1853. i 1857., dakle iz dobe apsolutizma i izvan konstitucije, do tadanjeg konačnog razrješenja feudalnog odnošaja.

Ovo »razrješenje« bit će dalje predmetom ove rasprave, nu već sada držim potrebnim naglasiti, kako je već sam način tog razrješavanja bio nepravedan. Medjusobni odnošaji feudalaca i kmetova nisu se smjeli rješavati po nikakvim carskim patentima, kod sastavljanja kojih nije bilo kmeta, ali tim više zemaljske gospode, pa su tako ti patenti već u zametku svom obilježeni grijehom i nepravdom. A još je veća nepravda u tome, što se u času narodnog oslobodjenja nije smjelo propisivati »slobodnom« čovjeku patentima medju, do koje može on i smije da traži svoje pravo i slobodu.

Kako su medjutim bila labava sva prava i posjedovanja vlastele, vidi se najbolje po tome, što su se nakon svake znatnije povjesne zgode podvrgavala revizijama.

Te su revizije (obnove) unutra poticali najprije ustanci (n. pr. Matija Gubec), a kasnije i izvana više spomenuti prvaci francuske revolucije, zatim ova sama, pa burna godina 1848. — Kada bi narod bio udovoljen, pa makar vlastelu i nešto više pripalo, nego bi smjelo biti, to svakako ne bi svaka, često i neznatna prigoda poticala i podržavala uvjerenje o vječitoj toj nepravdi.

Medjutim najgore je stanje nastupilo nakon »oslobodjenja« kmeta po Habsburgovcima, jer dok je prije i ako tlačen i bespravan primao iz šume i pašnjaka bar najnužnije, to je nakon »oslobodjenja«, izuzevši rijetke iznimke, dobio toliko, da može doista s punim pravom reći: za umrijeti dosta, za živjeti premalo.

Od onda — od habsburškog »oslobadjanja« — slijedi mjenica i hipoteka, selidba u Ameriku, a istodobno najezda tudjinaca na nekoć naša ognjišta.

Ne da se medjutim tajiti, da su koli »constitutio rei urbarialis«, toli i kasniji neki zakoni (svakako valja izlučiti odavle zloglasne patente Franje Josipa od god. 1853. i 1857.) tu i tamo pogodovali kmetovima, nu nema se to pripisati krepostima ili dobrohotnosti Habsburgovaca, već gore opisanim jačim od njih unutarnjim i vanjskim uplivima, i to tek tada, nakon što su prije (a i kasnije), na našem narodu počinjali besprimjerne zločine.

Jer da je bilo iole plemenštine u toj dinastiji, tada ne bi bar kod izvršbe nekih segregacija došlo do takovih posljedaka, koji dovode nužno do zaključka, da su i onako nepravedni i u prilog vlastele stvoreni patenti kod izvršbe tako provadjani, da im se posljedice u mnogim slučajevima mogu i moraju smatrati očitom prevarom.

Omedjeni ovaj povjesni osvrt zaključujem s time, da je feudum kriv ne samo materijalnoj bijedi, već i općoj nesreći naroda, te da su zbog njega milijuni svjetlih umova, osudjenih na kmetsku robiju, zahirili, a po tome su feudalci i pogotovo »apoštolsko« i apsolutističko habsburško »veličanstvo« uzročnici sveopćeg i sve dubljeg narodnog propadanja.

Ne smije se naime nikada zaboraviti, da je cijela naša tadanja zemlja, izuzevši slobodnih i kraljevskih gradova i dvije tri povelјene općine, bila vlasništvom feudalaca, koji su nad narodom vršili gotovo suverenska prava. U toj je dobi narod u kulturnom, materijalnom i patriotskom smjeru i sadržini zahirio — živio je od dana do dana od dobrohotnosti vlastele — možemo reći sve do najnovijeg doba, kada stigoše oslobodіtelji, te će mu da skinu verige, koje su ga vijekovima sputavale.

III.

Urbarsko uredjenje i urbarske zemlje. Pojam i opseg selišta. Zemlje urbarske, krčevine i pretečnine.

Kod razriješenja podaničkih odnošaja valjalo je u prvom redu paziti na to, da li su takovi odnošaji u danom slučaju doista i postojali.

Na ovu misao nuka me činjenica, da su knezovi Zrinski, kao vlastela dobra Grobnik svojim urbarom od 1. XI. 1591. medju ostalim doslovno naredili ovo:

»Ako by dosly meyasky liudi s siwinom w pasu w kunfin, kako sze s nimi zprawe, od toga ide gozspodina m. polowicza, a puchanom polowicza. Thakaise, ako by se meyaski mesthry wkupilli w goru, od toga ide gozspodinu m. polowicza, a puchanom polowicza«.*

(Ako bi došli ljudi iz susjedstva sa živinom na pašu u područje općine, imade se s njima ugovoriti pristojba, te od ove ide polovica milostivom gospodinu — knezu Zrinjskom, a polovica pučanima. Isto tako, ako bi drvotršci kupili šumu, ide od toga polovica milostivom gospodinu, a polovica pučanima).

Iz ove ustanove možemo zaključiti, da već tada zemljište nije bilo neograničeno vlasništvo vlastelina, već da je bilo u neku ruku suvlasništvo vlastelina i pučana grobničkog područja. U svakom

* Vidi »Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinjskih« od E. Laszovskoga u XVIII. godišnjaku 1915. Vjesnika hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva.

pako slučaju stalno je, da ti pučani nisu bili smatrani podanicima u običnom i punom smislu ove riječi, već da su uz obične podaničke koristi (pašu i drvo) posjedovali i neka prava vlasnosti, kojih u ono doba u pravilu podanici nisu mogli imati.

Da to nije bio osamljen slučaj, vidi se i iz instrukcije carice Marije Terezije za uredjenje urbara (constitutio rei urbarialis), napose iz § 6. ovih instrukcija, upravljenih na činovništvo, koje će provesti urb. uredjenje, te koji doslovno u prevodu glasi:

»Ovršujući županijski činovnici, izaslani za provedbu urbarnog uredjenja, razgledati će šume i nastojati da saznaju, da li općina ili seljaci posjeduju šume, koje je zemaljski gospodin izlučio, ili da li na mjesto šuma dobivaju shodno točki 2. regulacije od zemaljskog gospodina drva za ogrjev i gradju«.

Zatim § 7. iste instrukcije naredjuje:

»Ako općina ili seljaci posjeduju izlučene šume, a takove obzirom na njihovu domaću porabu polag propisa za sječu šuma opće opstojećih dovoljnima pronadju, tada se imade na volju staviti seljakom, da li vole te izlučene šume i nadalje za se zadržati, uz to ipak od svakog u drugih gospodskih šuma uživanja, badavnog drvarenja i žirovine uz obaljenu cijenu odustati, ili pako uz ove općenite i vjekovite blagodati takove i za nje izlučene šume zemaljskom gospodinu izručiti.

Ako odaberu prvo, naime ako pridrže takove šume, valja ih uputiti, da viši nadzor i nad takovim šumama prinadleži zemaljskom gospodinu i da će im se uživanje takovih dopustiti jedino za njihovu vlastitu potrebu, i da im podnipošto nije slobodno, da mlado drvlje sijeku ili koze u takove šume napuste. Ako bi pak voljeli takove šume zemaljskom gospodinu izručiti, tada treba tijekom provedbe same urbarske regulacije takove zemaljskom gospodinu predati, podložnike pako uputiti, da će im u buduće pripadati blagodati drvarenja i žirovine, kako su označene u samome urbaru.«

Ovo su tako znamenite i važne ustanove, da se nisu nikako smjele pregledati u poznijim zakonima, napose pako u patentu od 17. V. 1857., kojim se naredjuju segregacije.

Ako su naime u danom slučaju takove šume za pokriće seljačkih potreba, već bile izlučene, onda je patent od god. 1857. morao bez daljnjeg odrediti, da se dotičnoj urbarnoj općini imadu predati u samovlasništvo, a ne s § 7. istog patenta povući ih u segregaciju, pa ih tada, kako ću kasnije primjerima i dokazati, znatno okrnjene na osnovu predspomenutog § 7. narodu uručiti.

Ovaj zahtjev jest tim opravdaniji, što § 6. poglavlje II. urbarske konstitucije (de benefitiis urbarialibus) povrh toga izrično naredjuje:

»Ako seljaci u vlastitom opsegu imadu malo šuma za pokriće potreba na drvariji, tada se imade iz opsega ostalih gospoštinskih šuma razmjerna drvarija dozvoliti«.

Takovih slučajeva imade veoma mnogo; potvrdjuju ih još živi svjedoci, isprave, pa i sam segregacionalni postupak i sudovanje.

Kod nastajnih revizija segregacija valja dakle tome posvetiti najveću pažnju. U koliko bude potrebno, da se ovo stanje u smislu Marija-Terezijanske regulacije istraži, to osim već navedenih ustanova upućujem nadalje na propise poglavlja II., §§ 4, 5, 7 i 8, zatim na poglavlje VIII. § 7 iste regulacije, nadalje na §§ 3 i 5 t. zv. kraljevske temeljne odluke u predmetu urbara za županiju zagrebačku od 27. XI. 1780. broj 7145. i konačno na točke 5. i 9. slavonskog urbara od 15. III. 1756. broj 63.

Nu posjedovno pitanje, odnosno izlučenje površina za užitke kmetova nije riješeno samo prigodom sastavka urbara, već je poslijedilo i kasnije, naročito početkom XIX. vijeka, u vrijeme kada je Napoleon zavladao gornjom Hrvatskom, pa i poslije ove francuske vladavine.

U nekim urbarnim općinama (sadanjim zemljišnim zajednicama) gorskog kotara, postoje izvorna utanačenja tih općina sa gospoštijama, sačinjena godine 1813. pred francuskim t. zv. kantonskim mirovnim sudovima (u Vrbovskom i Mrkoplju) o pravima kmetova na pašu i drvarenje, što više, u toj su prigodi izlučene i površine za isključivu takovu porabu urbarnih općina. U kasnijoj segregacionoj parnici bori se dapače gospoštija da dokaže, da ovi objekti — od godine 1813. — nisu bili dani u vlasništvo kmetovima, ali priznaje, da su bili izlučeni za isključivu njihovu porabu.

Nada sve je zanimljivo, a jednako i važno, da su t. zv. c. i kr. okružni uredi godne 1818. (dakle nakon pada francuske vlasti) nekim općinama gorskog kotara iz gospoštinskih posjeda izlučili izvjesne površine u ime pašnjaka, a na korist urbarnih općina i to površine daleko veće, nego li su ih kasnije prigodom segregacije zapale.

Ovu nepobitnu činjenicu priznaje prigodom segregacionog sudovanja i sama gospoštija, nu poziva se na to, da je zakonskim člankom XIV. od godine 1827., takovo godine 1818. po c. i kr. okružnim uredima provedeno izlučenje pašnjaka poništeno i »natrag u prvobitno urbarno stanje povraćeno«.

Da je tadanji »kajser« — Franjo II. sa svojima »statusima i ordinima« (a to su bila sama vlastela, koja su si stvarala »zakone«, kako će se s njima bolje protiv kmetova poslužiti), da su se dakle velju Franjo II. te »status et ordines« sa zakonskim člankom XIV. od godine 1827. brže bolje pobrinuli, da kmeta izbace iz nešto povoljnijeg stanja, koje mu oblasti godine 1818. osiguraše, to se na žalost razumije samo po sebi, nu jedno je, što ne mogu nikako

shvatiti: koji je to i kakav dobri duh nadahnuo okružne, još k tomu »cesarsko i kraljevske« urede, da godine 1818. potpomažu kmeta?

Nu bilo to sada kako mu drago, jedno je stalno i nepreporno, da su već jednom Marija-Terezijanskim urbarom definitivno uredjene odnošaje posjedovanja, odnosno služnosti kmetova, tadanje c. i kr. austrijske oblasti preinačivale i preinačile. — A čim je nešto, što je bilo do tada stalno i utvrdjeno, pomaknuto, pa bilo to pod kojim naslovom i povodom, onda se može govoriti samo o tom, da je to nešto bilo reformirano.

Odavle dakle slijedi, da su reviziju postojećeg zemljišnog odnošaja provele tadanje c. i kr. austrijske oblasti, pa prema tomu nije naše doba prvo, koje u našem narodu provodi agrarnu reformu. To su ravno pred jedno stoljeće diono, ako i u malom, ali ipak jesu, provele tadanje austrijske oblasti.

Kad su dakle to tudjinske vlasti mogle, a i morale — a morale su to zato, jer su bez sumnje postojali tako jaki razlozi, da ih nisu mogle oboriti ili mimoići — onda našim vlastima pripada to veće pravo, a i dužnost, da tim poslovima još izdašnije proslijede i privedu ih konačnom riješenju.

A da su već i tada postojali razlozi i poticaji za reforme, nadam se, da ću s onim, što u toj raspravi slijedi, potpuno i dokazati te uvjeriti i one, kojih se to neposredno tiče (u stvari zanimani veleposjed), da namjeravani popravak nije nikakova novotarija, nego tek samo odziv na vapaje potlačene pravde.

* * *

Glede paševinske pripadnosti upućujem na slijedeće ustanove:

a) § 5. naputka Marije Terezije na »ovršujuće časnike«, koji su imali provesti urbarske regulacije, glasi:

»Razgledati će i pašu, i ako bi opazili, da nije dovoljna za uzdržavanje kmetovskoga blaga, nastojati će sporazumno sa zemaljskom gospodom i njihovim činovništvom pronaći, kako bi se tom nedostatku moglo pomoći.«

b) poglavlje I. § 3. urbarske regulacije za županiju zagrebačku, varaždinsku i križevačku odredjuje:

»Za kmetovsku marvu, gdje to mjesne okolnosti dopuštaju, ima se dovoljna paša odrediti, od koje se kmetovima, dozvolom i znanjem gospoštije za njihovu tegleću marvu jedan dio izlučiti i prepovedati može; ipak tako, da i tegleća, nipošto pako i podvozna marva zemaljskog gospodina takovu pašu uživati može. Gdje bi pako paše i onako premalo bilo, tamo se ona bilo činom zemaljske gospode ili kmetova, niti novim podavanjem niti drugim kojim načinom umanjiti ne smije.«

c) § 6. t. zv. kraljevske temeljne odluke u predmetu urbara za županiju zagrebačku od 27. XI. 1780. broj 7145. kaže:

»Tuže se kmetovi, da im se zabranjuje paša u strogo gospoštinskim šumama, a takodjer i u općinskima, od v a j k a d a slobodno uživana i da dolazeći na gospodsku tlaku iz udaljenih mjesta, nemajući vlastite paše, ako na gospodskom pasu, moraju zato pristojbe platiti.

Imati ćete se dakle pobrinuti za takove obzirne naredbe, da podložnici proti jasnom smislu kraljevskog naputka, u do sada uživanoj paši oskudice ne trpe i iz udaljenih mjesta na tlaku dolazeći za marvu, ako na g o s p o d s k o m ili na s v o j e m pasu, zato dovoljno vremena dobiju, te da se tim ubogim porezovnikom do sada uplaćene pristojbe povrate.«

Uredjenje pašcvine propisuju nadalje § 7. naputka, koji odredjuje urbarska »izvidjenja«, zatim točka 5. urbarske regulacije od 15. III. 1756. za županije požešku, virovitičku i srijemsku.

Sve nabrojene ustanove osiguravale su kmetovima daleko veće površine pašnjaka i prava, nego su im prigodom segregacije dane.

Od posebne je važnosti § 3. zakonskog članka VI. od godine 1840., koji opširno razlaže potrebu seljaka na paši i prama tomu naredjuje opseg pašnjaka, a u načelu toliko, koliko mu je doista nužno.

Mora se priznati, da je tom ustanovom širokom rukom davano, nu ne smije se kod toga zaboraviti, da to nije bilo s kakve dobrohotnosti ili sklonosti k seljaku, već radi interesa samog zemaljskog gospodina, jer što je seljak imao više blaga, to je i zemaljski gospodin većih koristi od njegovih podavanja crpio.

Pozivno na ove ustanove valjalo je dakle u patentima od godina 1853. i 1857., koji naredjuju segregacije pašnjaka, seljaku osigurati bar ono, što mu je u prijašnjim zakonima bilo zajamčeno, nu na žalost u većini slučajeva uzelo se je na temelju § 3. zak. članka VI. od godine 1836. kao maksimum za jedno selište 22 jutra, računajući jutro po 1200 □°, pa i tada, kad je to očito bilo premalo.

Kako se dakle vidi načelo je bilo, da se seljaku, dok je »zemaljskom gospodinu« radio tlaku i od priroda nosio mu podavanja, davalo dosta pašnjaka, često i izobilja. Nu kad su zbog segregacija, a naročito zemljišnog rasterećenja, kojima je »zemaljski gospodin« za uživane tlake i podavanja posebno odštećen, imala ova prestati, onda je valjalo držati se obrnutog načela, da se seljaka, kako se vidi posve neosnovano, prikrati.

Potrebno je dakle, da se kod nastajnih revizija segregacija i ovaj predmet temeljito ispita.

* * *

Prije, nego li sada predjem na to, kako su se obavljale same segregacije, neophodno je nužno, da se radi boljeg razumijevanja

upoznamo s tako zvanim »urbarskim selištima«, pošto su ili patenti Franje Josipa od godina 1853. i 1857. uzeli za osnovku segregacija.

Radi boljeg razumijevanja upućujem, da su se sve kmetovske zemlje dijelile u

A. Urbarne.

Ove su se opet dijelile u:

1. one, koje su spadale u t. zv. »konstitutiv« s ovlaštenjem i pravima podanika, napose uz ostalo na šumu i pašu i to u mjeri, koliko se je predmijevalo, da je za uzdržavanje podanikovo prijeko potrebno;

2. one, koje su nadilazile pod 1. navedenu površinu, sadržanu u »konstitutivu«, nu smatrale se ipak selišnim zemljama, ali bez povlasti na razne koristi, odnosno služnosti. Ove zemlje zvale su se »pretečnine«.

Neki pisci dijelili su dalje ove zemlje u t. zv.

a) remanencije,

b) supernatancije.

O tim zemljama bit će napred nešto više govora, pa ću ih s toga tamo i pobliže označiti.

B. Neurbarne.

Ove su se dijelile u:

1. Krčevine, od kojih su napose bile jedne

a) izrješive; a druge

b) neizrješive.

Razlika je medju njima ta, što je gospoštija mogla prve uz neke uvjete, na osnovu patenata od g. 1853. i 1857. od podanika, koji ih je držao, natrag uzeti, dakle izriješiti, od kud im i ime potječe (izrješive), dok su potonje bile neizrješive i morale su pripasti bivšem podaniku, jer gospoštija nije imala naslova i uvjeta, da ih uzmogne izriješiti;

2. gornjočinžene;

3. okupacije.

Ove sve zemlje, ako su bile trajno u posjedu bivšeg podanika, računajući od godine 1820., nisu mu se mogle ni na jedan način oduzeti, dapače niti posjed takovih pobijati (§ 4. patenta 1857.).

* * *

A sada da predjemo na razmatranje selišta.

Selišta ili dijelove ovih mogle su sastavljati samo urbarske zemlje, kako malo prije navedosmo, dakle one, koje su izravno i baš za uzdržavanje podanika bile opredjeljene. Izuzimajući od

zgode do zgode slučajeve (o kojima ćemo dalje pobliže govoriti), ovlaštenim (urbarnim) selišnim zemljama nisu u pravilu mogle biti obje vrsti krčevina (izrješive i neizrješive), zatim pretečne zemlje (remanencije, odnosno supernatancije), nadalje gornjočinžene, a u nikojem slučaju šume i pašnjaci i druga skupna (općinska ili istodobno općinska i gospoštinska) posjedovanja.

Opseg selišta nije bio svuda jednak, tako je za županije zagrebačku, križevačku i varaždinsku u poglavju I. urbarske regulacije Marije Terezije, kojom se odredjuje sadržina selišta (excisio constitutivi sessionalis) naredjeno, što slijedi:

§ 1. Jedno cijelo selište imade sadržavati kućno zemljište, dvorište, vrt i mjesto za hambar i to u površini, koja odgovara dvjema požunskim vaganima*, nu tako, ako bi do ove mjere što uzmanjkalo, da se imade manjak od izvankućnih zemalja naknaditi, a ako bi preticalo, da se višak izvankućnim zemljama imade priračunati. Višak do jedne četvrtine »požunskog vagana« nema se, jer je »malenkost«, uzimati u obzir. Ovaj dio selišta zvao se je »intravillan«.

§ 2. Izvankućna sastojina selišta (extravillan) imala je sastojati od oranica, koje su se imale mjeriti na rale tako, da se na svaku jednu ral mogu zasijati dva požunska vagana i zatim od livada, koje su se mjerile brojem kosaca.

§ 3. naredjuje, kako se imade obračunavati razmjer izmedju oranica i livada, te

§ 4. dopušta cijepanje cijelog selišta do $^1/_8$ njegovog dijela.

Urbarska regulacija za županije požešku, virovitičku i srijemsku glede opsega selišta naredjivala je:

»Izim kuće, dvorišta i priležećeg vrta valja cijelom selištu dodijeliti: livadu od 8 kosaca t. j. vozova u onom predjelu običajnih, osim toga gdje je selsko zemljište plodno 24, gdje je manje plodno 32, i gdje je neplodno 40 rali oranica, koje se polag položaja zemljišta jednakim brojem na »kalkature« imadu razdijeliti, od kojih je svaka dovoljna, da se na njoj 3 »kubula« požunske mjere mogu posijati. — Tamo, gdje nema dovoljno zemalja, već bi se gorice davale, u takvom slučaju treba na mjesto 1 rali gorice na dva kopača izrezati, te tako za polovicu selišta polovicu, a za četvrtno selište četvrti dio takovih pripadnosti dodijeliti.«

Po ovim temeljnim načelima Marija-Terezijanskog »konstitutiva« imao se je izmjeriti opseg selišta, uzimajući kod toga dakako obzir na izvjesna područja i valjanost zemljišta. Tako n. pr. »urbarium« od godine 1779. za najveći dio općina gorskog kotara doslovno propisuje:

---

* Dva požunska vagana žita mogla su se zasijati prama vrsnoći tla na površini od 1100, 1200 ili 1300 četvornih hvati.

§ 1. »Grunt ili fundus nuternji celoga selišta kmetskog, tho je tho hiszno mezsto, dvoriste, vrt, skeden na due poszunske dervenke szetve prosztran biti mora, tak da kaj vu ovoga fundusa sirini dveh poszunskih dervenki bi zfalelo, ono sze vu zovunskim orisztojalistu, tho je tho, iz oraneh zemely ali szenokos pridati mora, kaj szc pak goder od dveh poszunszkih dervenki visse najde, ono sze k oranem zemlyam ali k szenokossam pridati mora. Ako by pak szirina grunta za jednu szamo stertinku od dveh poszunskih dervenki vekssa bila, zbog maloche dugovanja prezstimati se nemora.

§ 2. Iz prisztojalista zvunskega, za czelo szelische, kmetske zemlye orane raali 18., zmed kojih vsaka z dvemi poszunekemi dervenkami obsejati sze more; szenokossa pako na 10. koscev, koja sze chez letto sam jenkrat kozsi, ima sze k celom gruntu pridati.

§ 3. Ako by pak iz oranech zemely, ali szenokos kaj sfalelo, ono se takvem nachinom zpuniti mora najmre, da na mezsto jedne ralyi szemlie jeden kosec, ali pak, na mesto jednog koscza jedna ralyi zsemlye odredi tak, da kada sze takovo nadomestijenje pripeti, ali zakaj gde falinga nutarnega szelischta fundussa s oranem zemlyam, ali szenokosom nadomescha sze, budi jedno, budi drugo podlozniki szlobodno prez svake Dache y nezpake iliti neprilike vsivali budu.

Opseg selišta medjutim je konačno uredjen zak. člankom V. od godine 1836., koji za 1 potpuno selište u Primorju i gorskom kotaru propisuje 1 jutro podkućnice (intravillan) a od vanjskih zemalja (extravillan) prama bonitetu (kakvoći):

I. razreda 12 rali oranica i 5 kosaca livade, gdje se otava često kosi;

II. razreda 14 rali oranica i 7 kosaca, gdje se otava gdjekada kosi;

III. razreda 16 rali oranica i 9 kosaca livade, gdje se otava nikada ne kosi;

IV. razreda 18 rali oranica i 9 kosaca livada, gdje se otava nikada ne kosi.

Pošto se je medjutim u pravilu dešavalo, da je podanik imao jedne vrsti spomenutih težadba prama ostalim vrstima suviše ili premalo, to bje zakonskim člankom VII. od godine 1840. naredjeno (§ 3.), da se eventualni suvišak podkućnica imade zaračunati vanjskim zemljištima, nu tako da se kod dane prigode taj suvišak ipak imade smatrati podkućnicom, dakle uopće da se narav i svojstvo ove pridržaje; nasuprot naknaditi će se eventualni manjak podkućnica iz vanjskih zemalja. Gdje bi pak trebalo manjak livada naknaditi oranicama ili obratno, ondje će se redovito za svako 1 jutro oranice dati 1 kosac i uzvratno, uzevši kod

toga u obzir bonitet oranice, koja će se naknaditi manjom ili većom vrijednosti livade.

Dosljedno navedenom, može se reći, da je srednje selište bez obzira na unutarnji (intravillan) ili vanjski (extravillan) posjed i bez obzira na vrst težadbe iznašalo u

I.	razredu	1 + 12 + 5 = 18	jutara
II.	„	1 + 14 + 7 = 22	„
III.	„	1 + 16 + 9 = 26	„
IV.	„	1 + 18 + 9 = 28	„

Nu ovako konačno pripravljeni popisi selišta imali su se svakako prigodom segregacije obzirom na kasnije propise nadopuniti, i to:

a) temeljem propisa § 5. patenta 1853. koji doslovno naredjuje:

»Krčevine, koje su u pristojalište selišno tako utjelovljene, da su jurve izgubile prvobitnu vlastitost svoju i da sačinjavaju sastavni dio selišta urbarskog, imadu se takodjer smatrati za zemlje urbarske;

b) zatim temeljem § 4. patenta 1857., koji predmijeva mogućnost, da se je urbarsko pristojalište moglo povećati iz gospoštinskih ili skupnih paševinskih zemalja.

Koliko sam, — a smijem reći i u dosta brojnim slučajevima — mogao ustanoviti, nigdje nisam našao, da se je prigodom segregacija na temelju spomenutih naknadnih naredjenja prijeko potrebna revizija selišta provela, dapače da nema niti spomena, da se je uopće provadjala.

I tako je odmjera selišta prigodom segregacija, bez obzira na sve kasnije zakonske ustanove i bez obzira na po ovima predmjevane promjene, provedena polag Marija-Terezijanskog urbara. A kako je ovaj oko 100 godina prije sastavljen, to se je uzelo, da u tih 100 godina obzirom na navedene zakonske ustanove u opsegu selišta nije bilo baš nikakvih promjena, a to je vrlo slabo vjerojatno, tim nevjerojatnije, jer se prigodom provedbe segregacije o svemu tom uopće ništa i ne govori.

Da medjutim niti sam zakonodavac nije bio posve na čistu s podacima prvobitno sastavljenog urbara, vidi se jasno iz zakona od godine 1836., koji naredjuje, da se ovlaštena zemljišta imadu ustanoviti po kazivanju svjedoka, zatim što dopušta mogućnost, da se ni tako ne će selišta točno ustanoviti, pa zbog toga propisuje, da se u takvim slučajevima imade segregacija provesti u razmjerju dohodaka i uživanih prava, i napokon što u posljednjem slučaju naredjuje izmjeru svega ovlaštenog zemljišta.

Uslijed svega toga našle su se neke urb. općine ponukanima, da se na odmjeru selišta sada potuže, a napose su to one, koje su segregacijom odijeljene od privatnog veleposjeda, te se nalaze u susjedstvu s urbarnim općinama, koje je segregirao državni šumski erar i koje su pod skroz istim ili vrlo sličnim uvjetima nadijeljene s daleko većim brojem selišta.

Upozorujem napokon na ustanovu § 1. zak. članka VI. od godine 1836., koji razlaže o krčevinama, koje do tada, do godine 1836., nisu bile uvrštene u vanjske selišne zemlje. Otud logično slijedi, da je moralo biti krčevina, koje su naknadno priznate kao urbarne zemlje.

Ovdje je red, da upozorim na posebno zanimljive slučajeve odmjere selišta kod stanovitih gospoštija. — Tako je na primjer državni erar, kao gospoštija u gorskom kotaru, priznao urb. općini Mrzlavodica na sveukupna zemljišna posjedovanja svih svojih podanika (računajući ovlaštene i neovlaštene zemlje) s površinom od 1003 rala 58 selišta, dok je gospoštija Thurn-Taxis, odnosno njen prednik Batthyany, na 5277 rali urb. općine Delnice odmjerila samo 30 selišta!

Ovo nije podnipošto osamljen slučaj. Takove razlike dolaze u vrlo brojnim slučajevima, pa je svaka urbarna općina u gorskom kotaru, koja je segregirana od države, kao gospoštije, pod istim uvjetima nadijeljena prosječno bar 5 puta većim brojem selišta, nego li kod privatnih veleposjeda.

Kod toga držim trajno u vidu dvije vrlo znamenite činjenice, a to su:

1. da su bivši podanici u obim gospoštijama (državnog i privatnog veleposjeda), kao živući u neposrednom susjedstvu i pod istim životnim prilikama do segregacije, svaki u svojoj gospoštiji, uživali jednaka prava i koristi koli na drvu, toli i na paši;

2. da su naseljenja privatnog veleposjeda (Ghyczy, Thurn-Taxis i dr.), daleko starija od državnih, jer potječu najmanje iz zadnjih godina XV. vijeka (sravni Klaićevo djelo: Krčki knezovi Frankopani), dok su državna gospoštinska naselenja pretežno osnovana u XVIII. vijeku. Prvospomenuta su prema tome za 300 godina starija, pa su dakle pod istim uvjetima, uredbama i zakonima kao starija imala i morala imati prigode, da steku i veća sa zemljom spojena ovlaštenja ili bar tolika, kolika su odmjerena mnogo ranijim državnim selištima; a kad tamo — u stvari je baš obratno! Zašto?

Zato, jer je bolje nadijeljene općine segregirala država, a unesrećene privatni veleposjed, koji se je nalazio u rukama Madžara i Nijemaca!

Da se medjutim razumijemo, time nisam mislio izreći nikakvo priznanje bivšem državnom (madžarskom) eraru kao gospoštiji,

jer je i taj, kako će se napred u ovoj raspravi vidjeti, mnoge općine znatno prigodom segregacije prikratio, tek mi je istini za volju priznati, da je ipak bio nešto šire ruke, nego li gospoda njemački i madžarski baruni i knezovi.

Nu, kad bi čovjek imao bar pouzdanja, da su po Marija-Terezijanskom urbaru ustanovljena selišta donekle i za ono vrijeme sastavljena i ustanovljena kako treba — ni pola muke. Ali kad se podje istraživati, dolazimo do vrlo sumnjivih rezultata.

Na tu misao, da su već Marija-Terezijanski urbari površno i neispravno ustanovljivali selišta, nukaju me naredjenja, koja su neposredno nakon toga uslijedila, napose:

1. kraljevska »temeljna« odluka od 27./XI. 1780. broj 7145., koja doslovno glasi:

»Pošto se iz zapisnika molbenica jasno vidi, da u izmjerah gospoštinskih, ako ne svigdje, a to barem kod njekoje zemaljske gospode imade *velikih pogrješaka; kakovoj se pravednosti i kakovu miru i kakvom javnom umirenju nadati bi se dalo, ako bi se razmjere gospoštinske uzele temeljem ukupnog djelovanja — razumjeva se samo po sebi.* S toga Vam (upravljeno na velikog župana) uslijed prijašnjih naloga nadalje i ozbiljno ovo kr. namjesničko vijeće ovim nalaže, da gdje su goder kmetovi do sada ili gdje bi se u buduće potužili, da je razmjerenje gospoštinsko za nje krivo, županijski zemljomjeri odmah na lice mjesta izadju, te u nazočnosti jedne poglavarstvene osobe, ne, gdje bi se ovim svidjelo, već na zemljištih i mjestih, koja će kmetovi kao pogrešno izmjerena naznačiti, gospoštinsku izmjeru premjere i najvećom točnošću pronaći nastoje, da li i kakove pogreške opstoje; ovi zemljomjeri sa poglavarstvenim osobami vjerno izvješće predlože, poslije pako, ako bi se pogreške pronašle, županija odredi, da zemaljski gospodin u roku od 3 mjeseca točnu izmjeru predloži, a poslije, bila takova predložena ili ne, imati će županijski časnici novu regulacijonu tabelu, i to, ako bi zemaljski gospodin točnu izmjeru predložio, sljedstvom ove, inače pako po očitovanju kmetova odmah i bezodvlačno sastaviti i županiji podastrijeti, koja će se, opremljena u 4 primjerka, na mjesto prijašnjih, izdati gospodi zemaljskoj i kmetovom, treći primjerak imati će se ovamo poslati, a primjerak četvrti priložen spisom urbarskim sahraniti u županijskoj pismohrani. Ako bi ipak nemoguće bilo nekoja mjesta, koja su se iz nova premjeriti imala, u opredjeljeni rok od 3 mjeseca premjeriti, valja točno u pogledu svakog mjesta izvesti, s kojega se razloga premjerenje po zemljomjerih obaviti moglo nije.

Pošto pravda iziskuje, da se odštete, kvari i poteškoće, *koje bi uslijed pogrješnih izmjera za porezni narod nastati mogle, te bi se medjutim, dokle se re-*

ženе izmjere ne preinače i stanje urbarsko na svoju pravu i potpunu krijepost svede, u interesu javne sigurnosti red načiniti imao.

Zato se Vi ozbiljno upućujete, da se kmetovom pritužećim se, iskreno i vjerno izjavi, da će se preko bespristranih javnih zemljomjera gospoštinske izmjere na licu mjesta pregledati i ako se pogrešnim pronadju, preinačiti, pogreške u regulaciji učinjene ne samo ispraviti, već im se takodjer naknaditi preko dužnosti pobrane urbarske daće. Da se to postigne valja ovršujućim časnikom odmah naputak podijeliti, da prigodom sastavljanja novih regulacionih tabela, zajedno prekomjerno pobrane daće urbarske proračunaju i sljedstvom tog računa oštećenim odmah naknadu priskrbe, a vrhu toga posebno i točno izvješće ovamo podnesu.

Nadalje:

Opaženo je, da su zemaljska gospoda, ne samo zemljišta kmetska urbarnim teretom podvržena, teć takodjer i gornja, zatim činžena i krčevinska, kao i gotovim novcem za uvijek pribavljena izmjeriti i sa selišnim zemljama **pomiješati dala**, koja su takovim izmjerenjem u urbarsku regulaciju unišla, od njih podanici proti svakoj pravednosti i istim načelom regulacije terete urbarske podnose, te uz to veliki kvar trpe.

Ovakvim pomješanjem zemljišta te ubrajanjem u konstitutiv u urbarskoj regulaciji nastale mane, kao što sobom donose **očito oštećenje podanika**, isto tako se ne dadu u sklad dovesti sa ustanovljenim načelima regulacije, zato Vam se i u ovom pogledu nalaže, da se prenapomenute mane ne samo obzirom na tužitelje, već i zato, da se urbarski spisi velikim trudom pripremljeni ne moraju **uvijek preinačivati**, takodjer u drugih mjestih preko ovršujućih časnika točno istraže i uspješno tamo djeluje, da se pronadjene mane odmah ispravе i zadaće, koje na zemljišta urbarske regulacije ne spadaju, nepristojbeno pobrane, oštećeni s kamati odštete, te tako urbarska akta potpuno urede, za da se ne samo dalnji nered preduprijede, već takodjer i zemaljskoj gospodi, koja **uvijek dužna ostaju prekomjerno pobrano povratiti i oštećene odštetiti** priteče; ostavljajući uz to u krijepokti odredbu, kojom se u smislu propisne rješidbe i odnosno urbara točke druge, gospodi zemaljskoj dozvoljuje, da krčevine, ako izim troška u njih ništa uloženo nije, iskupe i kmetom, ako oni na to pristanu na račun selišnih zemalja dodijele; za zemljišta pako iskrčena, u koja su novčane svote uložene, ako se tomu ne protive uvjeti na više godina ili za uvijek, kada se ubrajaju u konštitutiv, imade se uloženi novac potpuno isplatiti.«

2. Iz iste kraljevske »temeljne« odluke § 15., koji doslovno glasi:

»Opaženo je, da podanici raznih gospoštija tlaku i druge daće od prije običajne, vole svojim gospoštinam podavati, nego li da neobičnim urbarskim dužnostima potpadnu i da se toj želji niti zemaljska gospoda ne protive.

Nu iskustvo uči, da bi veći dio podanika, ne zbog novosti urbarskih dužnosti, već radi široko gospoštinam otvorenih daća i zanemarenim tumačenjem kraljevske odluke zastrašen, te ujedno strogost zemaljske gospode ublažeći želio, volio da se s njime po anteurbarijalnom stanju postupa, nego li po novoj regulaciji, te što je i onako sveopćimi načeli poskrbljeno, da od sadašnje urbarske regulacije niti zemaljskom gospodinu, niti podložniku tako dugo odstupiti dozvoljeno nije, dok se sredstvom kombinatorne isprave, koju imade županijski sud sastaviti i kraljevskom previdu podastrijeti ne uvidi, da anteurbarijalno stanje nije bilo teretnije, nego li je sadanje urbarsko uredjenje.

S toga se opominjete, da oko urbarskog uredjenja bez svakog opterećenja podložnika nastojite i ne odustajuć od njega, u slučaju, ako bi medju zemaljskom gospodom i kmetovom, bilo da se uspostavi prijašnje stanje, bilo da se urbarske dužnosti sa drugimi daćami izmjene, nastale kakve pogodbe, takove predbježno sebi predložene i previdjene u skladu sa naputkom kraljevskih povjerenika, uz prenapomenutu usporednu ispravu (combinatorum instrumentum) na daljnje rasudjenje i kraljevsko odredjenje, pridržeć stvar u stanju kako stoji, ovom kr. namjesničkom vijeću podastrete«.

3. Urb. zakon od godine 1836., koji takodjer predvidja mogućnost, da selišta bud s kojih razloga nisu bila točno i pravilno odmjerena.

Ponukan tim nepovjerenjem u sastavljene urbare, pokušah u nekoliko slučajeva istražiti po njima odmjerena selišta — i nije bilo uzalud. Evo:

a) U urbarnoj općini Brod Moravice.

Tuj je urbar ustanovio 51³/₈ selišta, uzimajući da svako imade 1 ral intravillana, 18 rali oranica i 9 kosaca = 9 rali livada, — dakle ukupno 28 rala. Svaka ral računala se je sa 1300 □°, pa su prama tomu sva selišta iznosila:

$51^3/_8 \times 28 \times ^{13}/_{16} = 1168$ kat. rali (svedeno, da ral 1600□° iznaša).

Neovlaštenih pako zemalja u toj općini ustanovili su sudovi, i to povodom priziva u svim trima instancijama:

posjed gospoštije	. . . .	1109.47
posjed urb. općine	. . . .	1839.94
pretečne zemlje	. . . .	1232.30
Ukupno	. . .	4181.71 rali

Sveukupno zemljište u toj općini opsiže 5171.84 rala, dakle bi ovlaštenih — urbarskih selišnih zemalja moralo biti:

5171.84 — 4181.71 = 990.13 rali,

nu pošto ove prema sastavku urbara, kako gore ustanovih, iznose 1168 rala, to se vidi da su sastavljači urbara u toj općini izračunali površinu od 1168 — 990 = 178 **rali, koje naprosto na svijetu ne postoje!**

b) U urbarnoj općini Završje.

Tuj je urbar ustanovio 16 selišta, koja slično kao gore za općinu Brod Moravice prema računskom ključu opsižu $16 \times 28 \times {}^{13}/_{16} =$ 364 rala.

Sudbeno uglavljena površina neovlaštenih zemalja iznosi:

posjed gospoštije	. . . . . .	1312.87 rala
posjed urb. općine	. . . . . .	567.14 „
pretečne zemlje	. . . . . .	1149.59 „
Ukupno	. . .	3029.60 rala

Sveukupna površina zemalja u ovoj općini iznosi 3154.38 rali, dakle bi ovlaštenih, urbarnih selišnih zemalja moralo biti:

3154.38 — 3029.60 = 124.78 rala,

nu pošto ove, kako gore navedeno prema urbaru iznose 364 rala, to se vidi, da su Marija-Terezijanski urbar i segregacija (koja je prošla sve tri sudbene instancije!) pronašli 364 — 124 = 240 **rali zemlje, koje naprosto na kugli zemaljskoj nema!**

U pogledu odmjere selišta može se dakle ustvrditi:

a) da su izmjere urbarskih zemalja uslijedile po nepouzdanom kazivanju držatelja istih (koja je mogućnost medjutim i u samom zakonu — vidi § 7. zak. čl. X. od godine 1836. — predvidjena), vjerojatno s toga, jer su možda neki podanici kod sastavka urbara zatajili pravi opseg zemalja, da tako izbjegnu dužnosti većeg podavanja urbarskih daća;

b) da prigodom segregacije, u većini slučajeva nije obavljena revizija po gospoštiji iskazanih selišta, kao što i da nije obavljena ni zakonom zahtijevana izmjera podložničkih zemalja, što sam gore u slučajevima općina Brod-Moravice i Završje izravno i računom dokazao i što se je u smislu zakona 1836. uredba rad provesti moralo, nu provedeno nije, čime je podjedno

c) dokazano, da je u vrijeme sastavka urbara i popisa urbarskih zemalja izmjera odnosnih zemalja obavljena površno — onako »od oka« i

d) da se u većini slučajeva nije vodilo nikakva računa, nisu li stanovite remanencije i neizrješive krčevine poprimile svojstva urbarskih selišnih zemalja;

e) da su pod jednakim uvjetima počinjena silna nerazmjerja u popisu urbarskih selišta kod neposredno susjednih općina, i ako su za nje vrijedili isti propisi, samo ako su pod razne gospoštije potpadale (sravni gore navedenu poredbu izmedju urb. općina segregiranih od državnog erara i onih, koje su segregirane od privatnog veleposjeda).

Ustanovljujem konačno, da se urbarne općine u većini slučajeva kod odmjere selišta, niti prigodom sastavka urbara, niti prigodom segregacije — prepuštene same sebi — nisu upravo nikako zastupale i branile i da o tom nitko pravog računa nije vodio, pa je tako, jer su se dotacije šuma i pašnjaka odmjerivale po opsegu selišta, ovdje prvi i glavni razlog, što su negdje više, negdje manje, a osobito nerazmjerno mnogo prigodom segregacija prikraćene.

Iz svega toga slijedi, da bi **odmjere selišta valjalo takodjer podvrći temeljitoj reviziji,** koliko to naime uopće bude nužno. Držim naime, da ću s onim, što slijedi, uspjeti dokazati, da **se segregacije nisu ni smjele provadjati po opsegu selišta,** a to manje, jer u većini slučajeva njihova odmjera s obzirom na ispravnost pobudjuje temeljitu sumnju. **Nego su se segregacije morale provesti po jedinom i najpravednijem ključu, po opsegu prava i koristi, koje su nekadanji podanici prije segregacija uživali.**

* * *

IV. Pripremanje segregacija. Patenti Franje Josipa od g. 1853. i 1857. Habsburško-Bachova strahovlada izvršava segregacije.

S takovim, a kako ću u skoro dalje pokazati i još s gore pripremljenim materijalom, otpremiše se patentaši od godina 1853. i 1857, da provedu segregacije.

Prije nego li sav materijal ogledamo, ne će biti na odmet, ako se časom pozabavimo razlozima, koji su vodili tadašnje vlastodršce, da provedu taj posao.

Sami nas ovi patenti upućuju po tome, kad su ugledali svijetlo svijeta — g. 1853. i 1857. — u mračno doba apsolutizma. Da su Habsburgovci pritješnjavali i tlačili naš narod i u konstitucionalno doba, mislim, da nije nužno istom dokazivati; a kako su onda istom postupali za vrijeme apsolutizma?!

Tko je stvarao segregacionalne zakone? Zar kmet?

Ah ne! Ta on nije smio pred lice »premilostivog« vladara ni onda, kad je morao, da za nj krv lije, a kamo li tada, kad se poništen u »strahopočitanju« nije smio usuditi ni da digne glavu pred slugama sluga nekoć »vječne Austrije«.

Ne ne! Patente stvarali su u vanustavno doba, a pod pročelništvom »Apoštolskog« veličanstva tadašnji feudalci i to pretežno oni isti, koji nakon što si stvoriše patent danas, podjoše s njime sutra, da se odijele od kmeta.

Kako se dakle vidi: judices in propria causa ili po naški: »kadija tuži, kadija sudi!«

Carski patenti od godina 1853. i 1857. sa svim naredbama, koje im pripadaju, uglavljuju sami, da su nikli iz korjena austrijskog apsolutizma, — iz ministarstva policije i pravosudja.

Sav pripremni materijal za segregacije pribavile su zloglasne političke oblasti i to vlasti one dobe.

Poslovni red oko segregacija ustanovilo je ministarstvo policije i pravosudja 28. XII. 1857. tako, da sav raspravni materijal pribavi politička oblast. Kasnije to isto ministarstvo prosljedjuje i s instrukcijama, koli za političke oblasti, toli za urbarske sudove.

Naredba kr. hrv.-slav.- namjesničkog vijeća, tog izvršnog organa spomenutog ministarstva policije, od 19. VII. 1855. broj 4778/753, izrično naredjuje, da urbarski poslovi spadaju medju političke agende.

Sudovali i sudili su urbarijalni suci, koji su u ono doba bili podredjeni političkoj vlasti, a kada to i ne bi bili, dosta je bilo za njihovu odvisnost već to, što su im materijal pripremile političke oblasti i što su morali imati trajno u vidu, da kao suci prama uvodno spomenutoj naredbi namjesničkog vijeća rješavaju političke agende.

I tako su oni doista zadanu im zadaću i obavili, te su u najvećoj većini slučajeva riješili parnice i njihove osude postale su »pravomoćne«.

Medjutim je uslijed poraza Austrije kod Solferina (g. 1859.) »povraćen« narodu »ustav« pod nazivom »listopadske diplome« godine 1860.

Hvala tom »ustavu« — ban je Rauch nametnutim izbornim redom i nečuvenim nasiljem proveo izbore, i tako se godine 1868. sastao »sabor« te utanačio glasovitu ugarsko-hrvatsku

nagodbu, u sužanjstvu koje proživjesmo zadnjeg pola vijeka, dok ne stigoše oslobodítelji.

I taj je tad »sabor« stvorio zakonski članak V. od godine 1870., kojim je kajzerov patent od 17. V. 1857. o segregacijama priznao »zakonskim temeljem«.

No ako je tada — godine 1870. — bilo tom krnj-saboru, tom čedu Rauchove korupcije, najzloglasnijem služniku Austro-Madjarije priznato pravo, da prosudjuje i odluči, da se patetnirana od godine 1857. ima priznati zakonitim temeljem, tim je veće pravo sveukupnog danas našeg oslobodjenog naroda, da poštenjem i vedra čela pred cijelim svijetom tog zločina ne prizna.

Medjutim i nakon toga slijedeći »zakon« od 12. IX. 1870. stoji na stanovištu, da se sva urbarska uredjenja imaju posmatrati i uzeti poslovima političkima, pa stoga u urbarskim sudovima nazrijeva i sabor suce samo izvršiocima političkih vlasti. A oni su doista tako i za tu svrhu i delegirani.

Jasno je dakle, da ti suci kraj najbolje volje nisu mogli ni smjeli imati vlastitoga uvjerenja, već su se morali prilagoditi volji tadašnjih političkih vlasti, i to onih, koje su bile po izbor najpokvarenije, što ih je ikada imao jedan narod na svijetu. Držim, da to ne treba istom dokazivati i da o tom nitko ni časa ne dvoji, jer je srećom još živ najjači svjedok — čitav naš narod, naročito naše starije pokoljenje, koje je proživjelo one žalosne dane. O tome dalo bi se doista pisati ne samo knjige, nego i čitave biblioteke.

U najpovoljnijem slučaju sudac je mogao, kako je bio ovisan od političkih prilika i političke vlasti, da sudi onako, kako će to od zgode do zgode zahtijevati »interesi države«.

A sada da ogledamo potankosti o provedenim segregacijama.

1. Polazeći sa stanovišta same »zemaljske gospode«, da su prije segregacija sve šume i pašnjaci bili isključivo njihovo vlasništvo, i da su prema tome dužnost podmirivanja poreza, zatim troškovi uprave, čuvanja i njege tih posjeda bili dužnost tih vlasnika, znajući nadalje, da je bivši podanik uživao drvo i pašu a da nije za spomenuti porez, upravu, čuvanje i njegu tih sastojina bio dužan ništa doprinijeti, da je dakle uživao netto-rentu svojih pripadaka; uzimajući nadalje u obzir, da je u smislu čl. VIII. § 7. Marija-Terezijanske regulacije gospoština bila dužna šume i pašnjake čuvati, dosljedno dakle i sve troškove poreza, čuvanja, uprave i njega sastojina podmirivati i da su to gospoštije ne samo u doba urbarske regulacije — da se ne kaže, da im je to nametnuto bilo, već dapače i od prije i u anteurbarijalno doba — doista i činile, to nedvoumno proizlazi, da je bivšim podanicima segregacijom valjalo

doznačiti toliko šuma i pašnjaka, da mogu iz ovih potrajno crpsti toliku netto-rentu, koliku su i u vrijeme podložništva uživali.

Ovo se je redovito u svim slučajevima previdjelo i segregiralo se je tako, da je budući trh poreza, čuvanja, uprave i podržavanja šumskih i pašovinskih sastojina pao na ledja šuma i pašnjaka, da osim koristi, koje bivšim podanicima pripa-gospodina. Valjalo je dakle segregacijom namaknuti toliko šuma i pašnjaka, da osim koristi, koje bivšim podanicima pripadaju, budu podmireni i svi predspomenuti troškovi. Jednom riječi valjalo je dakle po najelementarnijem pojimanju pravice osigurati netto-užitak, a ne, kako je učinjeno, da se je dalo što no riječ »netto za brutto«.

Ovo pravo i pravicu kajzerovi su patentaši od godine 1853. i 1857. valjda »slučajno« previdjeli, pa bi po svoj prilici bili dosjetljiviji, kad bi se radilo o kakvoj gospoštinskoj pravici. To nisam medjutim tek nabacio, jer doista vidim, da se je u svim prilikama i sitnicama od uvijek pazilo, da zemaljskoj gospodi ništa ne izmakne, tako na primjer u § 6. patenta od godine 1857. stoji doslovno:

»Ako je negdašnja gospoština pri odcjepu šuma zadržala sebi nekoje koristi, biti će bivši podanici dužni zadržane takove koristi odstupiti polag ustanova, navedenh u drugom odsjeku patenta od 2. ožujka 1353. (broj 40. državnog zakonskog lista)«.

Ovo zapažanje nije sporedno, jer ću dalje dokazati, da kod mnogih urb. općina, segregacijom i onako unesrećenih, veći dio šumskih prihoda odlazi na pokriće svih troškova, kod nekih što više i nedostaje.

2. One površine, koje potpadaju pod udar §§. 6. i 7. šumskog zakona, a to su šume zaštitne, nadalje one u bujičnim područjima, zatim šume u nepristupnim predjelima, ponorima, gudurama i neprohodnim vrletima nisu se nikako smjele dodjeljivati bivšim podložnicima, tim manje, jer se naravno u tim predjelima drvarili nisu, a niti se nisu mogli.

Koliko su se radi komasacije takovi predjeli urb. općinama ipak morali dodijeliti, onda ih je valjalo i pravilno zaračunati, a ne posmatrati ih — kako je to na žalost i bezizuzetno u svim slučajevima bilo — za šume normalne uporabe i potpuno pristupne.

Medjutim su u Primorju i gorskom kotaru neke urb. općine, naročito one segregirane od privatnog veleposjeda i onako upropaštene, upravo obilato nadijeljene takovim predjelima,

da, i takovima, u koje ljudska noga još nikada zakoračila nije (primjeri: urbarne općine Završje, Grbajel i Turke u delničkom, Gerovo i Hrib u čabarskom, Grobnik u sušačkom kotaru).

3. Da se vlastelinski posjedi što ljepše i udobnije komasiraju, počinjeno je sijaset nepodopština.

Nisu na žalost nikakve rijetkosti, da vlastelinski posjedi medjaše doslovno s kućnim pragom i zidom kuće bivšeg podložnika. Kiša, koja pada s krova njegova, pada na tlo gospoštije i prvi korak, koji je ostavivši svoju kuću postavio na zemlju, postavio je na vlasteosku zemlju.

Nu zato se općinska šuma i pašnjak nalazi iza drugog brda, često nepristupna i vrletna te leglo zmija i grabežljive zvjeradi — za drugo naime i nije.

Tako je podijeljen dosta znatan dio gospoštije Ghyczy (Čabar) a mnogo za njom ne zaostaje ni gospoštija Thurn-Taxis (Brod-Grobnik).

Kod prvospomenute gospoštije — Ghyczy — stol sedmorice je mjesto 11.000 rali šuma i pašnjaka, koju su površinu urb. općinama čabarskog kotara dosudili sudbeni i banski stol, dosudio samo 3500 jutara i to onim redom zemljišnih čestica, kako su u diobnoj osnovi, odobrenoj po sudbenom i banskom stolu na nizane. Stol sedmorice je tako previdio najvažniju stvar, da su naime »onim redom«, kako diobna osnova naredjuje, općinama s malom iznimkom pripali najudaljeniji predjeli i baš radi obdržavanja toga »reda« novo izlučene vlastelinske zemlje doprle su, kako već gore rekoh, doslovno pred pragove kuća bivših podanika. Očito je, da takove diobe razložno nije želio ni vlastelin — nema bar razboritog razloga, da se šta takova može poželiti — pa eto tako, što nije skrivio vlastelin, skrivio je sud i kako se vidi na tako lagan i površan način, da valjda nema riječi, koje bi dostajale, da se takav postupak okrsti pravim imenom.

Koli jedno, toli i drugo vlastelinstvo, zadržalo si je kod segregacije ogromne i vrlo malo vrijedne površine tik uz sela nekadanjih svojih podložnika, tako na primjer mal' ne cijele doline uz rijeku Kupu, Kupicu i Čabranku, a i drugdje. — Te prostorine, koje opsižu na hiljade jutara površine, nemaju za gospoštiju radi svoje neznatne produktivne vrijednosti i po tom vrlo neznatnih prihoda skoro nikakve koristi, ako nisu još i na teret. To su pašnjaci i šikare, koji iziskuju redovne troškove poreza, uprave i melioracije, te će se jedva kada ili nikada isplatiti. U interesu bi dakle samih gospoština bilo, da su te

zemlje odstupljene bivšim podanicima, koji su na njima prije segregacije vršili pašu, a i sada bi jedino njima za to mogle poslužiti.

Upravo s toga je nepojmljivo, koji su razlozi gospoštije nukali, da općinama oduzmu i takove zemlje, koje njima — gospoštijama nisu ni od kakve koristi.

Tako upravo i preko volje dolazi čovjek do uvjerenija, da se je to učinilo za inat i prkos i kao na izazov, kao da nije bilo i drugih nevolja dosta.

I ovo neka bude uz ono, što navedoh, te ono, što još slijedi, dokazom, kakvim je lakoumljem i površnošću provedena dioba šuma i pašnjaka u ovim slučajevima, razumijeva se — i opet na štetu naroda.

4. Da nema više ničesa, već ono što je do sada izneseno, dovoljno bi bilo razloga, da se segregacije revidiraju, nu uvaživši još druge okolnosti, bit će svakome jasno, zašto su se tvorci patenta iz godine 1857. s § 33. pobrinuli, da u stvarima urbarnim, odnosno segregacionalnim nema više povratka u prijašnje stanje i da se rokovi za možebitne ispravke dopuštaju samo u zaporno vrijeme od jedne godine dana.

Ako su bile čiste namjere i ako su poslovi pravedno riješeni, onda je mirnoj savjesti pravo, ako zakon predvidja prijašnje stanje, te rokove za ispravke produlji.

Medjutim odredjeno kratko vrijeme i nehotice izazivlje sumnju, da su vlastela koja su si sama i za vlastitu svoju stvar zakone stvarala, nastojala, da što brže izmaknu dohvatu pune istine i pravde.

O svem tom slijedi, dolje malo više, dok već sada naglašujem, da bi § 33. patenta 1857. valjalo odmah i svakako brisati.

5. Istina je doduše, da su neki veleposjedi iza segregacije prošli u treće ruke, nu ta okolnost ne smije nikako da suzuje ili čak onemogući opravdane potražbe bivših podložnika.

U najzadnjem slučaju pravdu imade otkupiti država. Ako je naime krivnjom i zločinom bivše austro-ugarske države i vlade narodu našem oduzeto njegovo pravo i očinstvo, tim je veća dužnost oslobodjene otačbine i njene državne vlade, da se onima, koji su pod jarmom tudjinske vlasti, pa bilo pod kojim naslovom trpili zlo i nepravdu, povrati njihovo očinstvo, pravda i sloboda.

Medjutim mislim i tvrdo sam uvjeren na temelju važnih razloga, da do toga ne će doći, nego da će sve posljedice i terete snositi gospoštije same, pa bile one i u trećim rukama, jer su te posjede kupoprodajom ili donacijom primale uz pogibelj posljedica, pa im je s toga bila dužnost pripaziti, da ne kupuju mačka u vreći, a to tim više, jer su vrlo dobro znale ili bar morale znati, kakove zemlje kupuju, kao i to, da su njihovi prednici kumovali kajzerovim segregacionalnim patentima.

Segregacija šuma.

§ 7. patenta od 17. V. 1857., koji naredjuje segregaciju šuma, doslovno glasi:

»Kolik će po prostoru biti onaj djel šuma, koji se bivšim podanicima imade odcijepiti, suditi će o tom sudovi urbarski, ako t. j. u obziru ovom dobrovoljna nagoda ne podje za rukom.

Sudovi urbarski imadu u tu svrhu izviditi ponajprije, kolike su koristi one, koje bivšim podložnikom zakonito pripadaju, a tako isto i koliko su oni uzvratno dužni davati za to gospoštini; zatim imadu za svako selište po razmjerju kategorije, u koje isto spada, pomoću vještaka ustanoviti, koliki je prostor šumski potrebit, da se namiri ono, što je pronadjeno, da bivšim podložnikom pripada, i to imajući pri ustanovljivanju ovom obzir na okolnosti mjesne, a navlastito na to, kakva je šuma i koliko je kadra donositi.

Na osam željira imade se odmjeriti onoliko, koliko u pravilu pripada na cijelo selište.

Nego valja se pri tom držati načela, da u pravilu na jedno čitavo selište nije slobodno odmjeriti manje, nego poldrugo jutro, i ne više, nego šest jutara, računajući jutro na 1600 □ hvati, i da će samo ondje, gdje okolnosti budu takove, da ljudi pri ovoj odmjeri ne mogu imati dosadanjeg zakonitog drvarenja, bit slobodno odmjeriti i više, nego podnipošto preko 9 jutara, računajući jutro na 1600 □ hvati.

Može se u ostalom odmjeriti i manje, nego poldrugo jutro, ako je dosadanje zakonito drvarenje od strane podložnika bilo tako neznatno, da zato, da se postojano proizvodi onoliko drva, koliko podložnika ide, nije potrebito poldrug jutro šume, računajući jutro na 1600 □ hvati.

Nadalje valja paziti na to, da šumski dijelovi, odcjepljeni za podložnike, budu takovi, da se oni uzmognu iz istih postojano drvariti«.

Iz ovih ustanova ponajprije proizlazi, da je valjalo segregirati po ključu u istinu uživanih koristi, odnosno da je valjalo kapitaliziranjem rente odsjeći toliko šumske glavnice, da i nakon segregacije daje toliki prihod, kolik su bivši podanici prije segregacije u istinu uživali.

Da su se na osnovu tog načela segregacije provele — u dobar čas! Ovakova ustanova morala je dakle svakako biti uzakonjena, jer kad to ne bi bilo, punim bi se pravom reklo,

da postoje nečiste namjere. — Nu valjalo je to svakako uzakoniti ali — i izigrati.

Zato je brže bolje već u slijedećoj alineji spomenutog §. 7. naredjeno, da na jedno selište ni u kojem slučaju ne može zapasti više od 9 jutara šume, a time je ujedno utvrdjeno, da će u danom slučaju i svagdje pa i najveću potrebu pokriti prihod one šumske površine, koja bude iznašala 9 jutara.

Šumar stručnjak, koji je sudjelovao kod tvorbe tog patenta, imao je svojim vještačkim ugledom i znanjem zajamčiti ono, što je patentodavac u prvoj alineji §. 7. osigurao: »toliko naime, koliko je bivši podanik prije segregacije uživao«, s tim sudjelovanjem stručnjaka imala se je podjedno pokazati »dobra nakana«.

A sada da ogledamo, kako to naredjenje u stvari i u istinu izgleda!

Tvorac patenta uglavljuje, kako navedosmo, da će potrebu drvarije za jedno selište pokriti površina od 1½ do 9 jutara, ili drugima riječima: Za pokriće jednake potrebe dostojati će kod šuma najbolje kakvoće 1½ a kod najlošije 9 jutara.

U slučajevima, gdje je na primjer po selištu godišnja pripadnost iznosila 18 m³ (kubičnih metara) drva, a to je u segregacionalnom postupku za gorski kotar s u d b e n o i n e d v o u m n o u s t a n o v l j e n o (valja naime znati, da tuj zima traje 7 do 8 mjeseci), imala bi dakle šuma za ogrjev, a to je tamo (u gorskom kotaru) u pravilu bukova šuma, kod najbolje kakvoće na površini od 1½ rali, odnosno najlošije kakvoće na površini od 9 rali potrajno odbacivati godišnji prihod od 18 m³.

Patent dakle uglavljuje, da imade u našem gorskom kotaru bukovih šumskih sastojina, koje davaju po jednom jutru u najpovoljnijem slučaju (prvorazredne šume) 18 : 1½ = 12 kub. metara, a kod najlošijih porastlina 18 : 9 = 2 kub. metra godišnjeg prihoda. **A to nije istina.**

Stručnjaci svjetskog glasa (Lorey, Grundner, Stoetzer, Feistmantel i dr.) dopuštaju za najbolje i potpuno normalno obrasle bukove sastojine — ne samo u gorskom kotaru — već uopće na evropskom tlu, prihod od 5—6 kub. metara, a za najlošije 0.8—1 kub. metra godišnje po 1 jutru.

Sravnimo li tu nepobitnu i najjačim autoritetima poduprtu činjenicu sa stanjem sudbeno uglavljenih mnogobrojnih slučajeva, kojima se, kako gore razloženo uglavljuje, da svaka ral najbolje kakvoće donosi 12, a ona najlošije 2 kub. metra, to vidimo, da su se tvorci §. 7. patenta 1857. preračunali samo za »malenkost« od — 100%, a dakako razumije se, = ta kud će suza, nego li na oko! — ne na vlastelinovu, već na seljakovu štetu!

Ovdje još naročito ističem, da § 7. tog patenta nije jasno, bolje reći nije nikako izrazio, kakove šume na tim površinama

(1½—9 jutara) predmnijeva, odnosno u svrhu diobe opredjeljuje. Nije vidljivo, razumijevaju li se tuj potpuno i normalno obrasle sastojine ili onakove, kakove se na dotičnom mjestu pronadju.

Propust ove oznake čini u stručnom smislu ništinu — i jest, to je niština!

U prirodi naime imade dosta rijetko normalnih ili bar ovima bližih sastojina; u većini slučajeva faktično stanje znatno zaostaje za normalnim.

Ako su dakle u prigodi suci i vještaci računali sa zbiljnim stanjem, kakovo su našli, odnosno ako nisu ovo sravnili s normalom, onda su manjci još veći, nego li sam već gore ustanovio; u pojedinim slučajevima — u gorskom kotaru — našao sam, da zbog toga nadilaze ne samo 100% već iskazanog manjka s obzirom na normalu, nego još i dalnjih 30—50% s obzirom na to, što površine i porastline nisu zaračunate, kako bi to s osvrtom na normalu moralo da bude.

Uzakonjenu nepravdu razložiti ću medjutim najbolje slijedećim primjerom:

U općini A. imao je vlastelin 100 podaničkih selišta i 2500 jutara; u općini B, takodjer 100 selišta i 2500 jutara šuma. Podanici jedne i druge općine uživali su u šumama sasma jednake služnosti.

Prigodom segregacije ustanovilo se je, da se općini A. doista m o r a po svakoj sesiji dati predmjevani maksimum od 9 rali, dakle ukupno 100×9=900 rali.

Nu šuma u općini B. ne samo da je manje vrijedna i daje kud i kamo manje prihoda, nego li šuma općine A., već je i nepristupnija. Očito je dakle, da se u općini B., pošto je uživala jednaka prava, kao i općina A. mora dati za toliko više šume, za koliko njena šuma od one u općini A. manje vrijedi.

Nu to nije moguće, jer § 7. patenta 1857. u nikojem slučaju ne dopušta po sesiji više od 9. jutara i tako će općina B. dobiti ravno samo toliko šume, koliko i općina A., ma da je evidentno, da daleko manje vrijedi.

Gdje je tuj moral i pravica?

A takovi slučajevi na žalost u zbilji i postoje (urb. općine Praputnik i Škrljevo u sušačkom kotaru), a da ljudi imadu taj škandal svagdan na izložbu, evo se sela i šume ovih općina jedno do drugog u neposrednom susjedstvu nalaze.

I tako do dana današnjeg ne znamo:

a) uzimlju li se površine od 1½ do 9 jutara kao normalne ili faktično u danom slučaju i u istinu postojeće šume, kakve u naravi jesu?

b) kako se imade razmjerje uzeti za služnosti na ogrjevnom i gradjevnom drvu?

c) kako se imadu primijeniti ustanove patenta na različite porastline (visoke, niske, srednje šume, te na vrsti: jelike, jalšike, hrastike itd.)

d) imade li mjesta obračunu »ekvivalenta«. Da i to osvijetlimo primjerom:

Stručnjaci su u ono doba ispravno uzimali da pod jednakim uvjetima 1 ral jelovih šuma vrijedi toliko, koliko 6 rali bukovih.

Nu ako je položaj, sve i normalno obraslih i sječivih jelika, obzirom na udaljenost, pristupačnost i izvoz, za polovicu manje vrijedan od onih, koji se inače na povoljnijim mjestima nalaze, očito je, da bi se u takvom slučaju moralo dati za 6 rali bukovih sastojina ne 1 već 2 jutra, te prema tomu za maksimum 9 rali bukvika ne 1½ već 3 jutra jelovih šuma.

O takvim obračunima nema u patentu ni spomena.

e) Napokon, obzirom na dospjelost užitaka nije patent na ma ravno ništa niti mislio, a još manje poskrbio.

Moglo se je naime dogoditi, da se je uslijed neuklonivih odnošaja moralo urb. općinama — pa sve i po 9 jutara po svakom selištu — dati i takovih šuma, u kojima se za dogledno doba ne će smjeti, niti moći ništa uživati ili će užitci obzirom na značaj šuma (primjerice zaštitnih i onih u bujičnim područjima) samo znatno reducirani pridolaziti.

U takvim se je dakle slučajevima moralo, sve da je inače minimum i maksimum od 1½ do 9 jutara ispravan, pobrinuti, da se ove očite razlike za izvjesna razdoblja ili trajna vremena pravilno i pravedno zaračunaju. Nu to se nije dogodilo; g l a v n o j e s v e d j b i l o, d a s e p o d m i r i s e l i š n a p o v r š i n a, d o č i m s e n a k a k v o ć u, v r i j e d n o s t i p o l o ž a j o v e n i j e u v e ć i n i s l u č a j e v a u z i m a o b a š n i k a k v i o b z i r.

U prvom dijelu §. 7. vidimo, da se upravo pokriće dotadašnje služnosti izravno i potpuno zajamčuje, dok se samo s nekoliko redaka niže ovo jamstvo, kako gore iznešenim primjerima nedvoumno dokazah, naprosto poništuje!

To protuslovlje, koje bi se za nevolju moglo protumačiti samo tako, kao da su patentaši doista znali: e nema ni gore, ni seljaka, ni prava, kojim bi moglo više pripadati, nego li mi to doista potpuno uvjereni i čiste savjesti predmijevamo.

A čemu onda uopće propisivati površine? Nije li osnovanije, što više jedino najpravednije, da se je glasno i jasno bez tolikih nadodavanja i izmotavanja reklo: **servitut (služnost) imade se riješiti kapitaliziranjem faktično uživane rente.** Sve što je izvan toga jedinog i pravednog ključa, razložno utemeljuje ne više sumnju, već uvjerenje, da su patentaši, po što po

to nastojali pomoći vlastelinu, na račun kroz stoljeća ugnjetavanog kmeta.

Nu ni to nije u množini slučajeva jedina i najveća nesreća, jer iz sudbenih segregacionalnih spisa u slučajevima, o kojima govorim, nedvoumno proizlazi, da su bivši podanici prije segregacije dobivali drvo u posve dovoljnoj količini, što u ostalom potvrdjuje i po samom sudu uglavljena činjenica, da je vrlo velik broj urbarnih općina do segregacija bio u gruntovnom a i stvarnom posjedu daleko većih površina šuma, nego su one, koje im je segregacija dodijelila. Od tuda slijedi, da su te općine na tim objektima ne samo slobodno drvarile, već i sve potrebe na drvu potpunoma podmirivale. Prema tomu jasno je, da je **kod postupka valjalo riješiti pitanje, koliko i kakvih drva su bivši podanici uživali, a ne koliko drva treba, da se jedno selište podmiri.**

I samo tako je moglo doći do toga, da se je obilaženjem stvarnosti nastojalo izmaknuti i izmaklo pravom odgovoru, tako da se istom danas ispostavlja, da je u ime potpunog podmirenja potrebe na drvu svakom bivšem podaničkom kućnom broju gotovo u svim urbarnim općinama gorskog kotara, koje su segregirane od privatnog veleposjeda, naročito Ghyczya i Batthyany-Thurn-Taxisa, dopitano u ime ogrjeva ni potpuno 1 (jedan) hvat ogrjevnih drva, a za popravak i obnovu kuće i gospodarskih zgrada za vrijeme od 30 godina ni 2 (dva) kub. metra drva! Jasno je dakle, da se šumska pripadnost nije smjela odmjerivati po selištima, već po uživanim koristima, odnosno služnostima, što su medjutim u teoriji zakonodavci zakonom od godine 1836. doista i osigurali, nu što je, kako vidimo, kad je došlo do izvršbe — patentom od g. 1857. — dijelom poništeno, a dijelom izigrano.

Mjerila, kojima je segregacija provedena, nije nužno ni s pravne ni sa stručne strane pobijati, jer je općenito poznato, da seljačka kuća u gorskom kotaru, bez sumnje najstudenijem kraju domovine, treba godišnje najmanje 6 (šest) hvati ogrijevnih drva, i ako će najnužnije da popravi i uzdrži kuću i gospodarske zgrade u 30 godina, bar najmanje 20 kub. metara gradjevnog drva. Prema tomu su bivši podanici sve do segregacije nesumnjivo i najmanje toliko uživali, a to su, kako gore navedoh, obje stranke u segregacionalnom postupku i priznale.

Pa ipak i unatoč tome uzela je segregacija za podlogu odmjere mjesto 6 samo 1 hvat ogrjevnih drva te mjesto 20 samo 2 kub. metra gradjevnog drva.

I tako je provedena segregacija na najveću štetu i gotovu propast naroda.

Segregacija pašnjaka.

Segregacije pašnjaka provedene su po ključu, sadržanom u § 3. zak. čl. VII. od godine 1836.

Kako već na drugom mjestu rekoh, sve do segregacije priznavalo i davalo se je paše bivšim podložnicima u dovoljnoj mjeri, jer je to s obzirom na tlaku i razna podavanja, osobito živežna, bilo u interesu zemaljske gospode, nu čim su te kmetovske dužnosti sa segregacijom imale prestati, sužena su i kmetovska prava.

Zato je i tuj udaren minimum i maksimum pripadnosti, naime do 22 jutra po 1200□°, odnosno 3 do 16½ po 1600□° po jednom selištu, i ne gledeći na to, da bivšim podanicima nisu dane nikakve odštete, što im je § 26. patenta od 2. III. 1853. oduzeto pravo paše na ugarima i strništima bez ikakve odštete.

Da se ne smije cijelom selištu, odnosno osmorici žilira u nijednom slučaju dati više od 16½ rali pašnjaka, za to je poskrbljeno u § 2. patenta od 17. V. 1857.

U gorskom kotaru, gdje imade vrlo malo pašnjaka, odstupljene su u većini slučajeva u ime pašnjaka vrlo slabo obrasle šumske površine, pretežno šikarje, i to tako, da se je na jedno selište računalo 5 komada rogate stoke, 4 ovce i 2 konja.

A sada da vidimo, da li iskazani maksimum od 16½ rala dostaje za popašu ovog broja stoke.

Priznati autoriteti (Hundeshagen i C. Fischbach) računaju potrebu paše u šumama srednje kakvoće i to:

za 1 rogato blašče srednje težine 5 rali, dakle za 5 komada 5×5=25 rali;

za 1 ovcu 0.5 rali, dakle za 4 komada 4×0.5 = 2 rala;

za konje ne iskazuju podataka, nu u pravilu se uzima da konj treba 60% one površine, koju treba rogato blašče, dakle 5×0.6=3 rala, odnosno 2 konja jednako 2×3 jednako 6 rala. Sveukupno 33 rala.

Ovdje još opažam dvoje, i to:

a) da su u najvećoj većini slučajeva urb. općine morale posebno odštetiti gospoštiju za drvo, koje se je na paševinskim objektima nalazilo, da su one dakle dotične površine primile isključivo kao pašnjak, a takav redovno vrlo malo ili ništa ne vrijedi. Pa ako je tomu tako, a tako i jest, to se vidi, da su u svakom slučaju mjesto faktično po servitutu posjedovanih 33 rala po jednom selište primile samo 16½ rali, dakle da su i kod pašnjaka za 100% prikraćene;

b) da je broj stoke, koji je na jedno selište odmjeren, ne po zakonu, već po podacima, koje su prigodom parnice ustanovili neki stručnjaci i sama gospoštija s njima, potpuno neosnovan, — dapače ishitren.

Evo dokaza:

Već kod sastavka samog urbara, dakle za vrijeme Marije Terezije, cjeloselaca ovlaštenika uopće nije bilo, a vrlo rijetko dolaze i poluselci, tuj i tamo gdjekoji sa ¼ selišta, u ogromnoj pak većini dolaze oktavalisti (⅛), a nijesu rijetki ni poluoktavalisti (1/16). Može se dakle reći, da su srednje i stvarno bili svi oktavalisti i da su kao takovi, opetovano naglašujem, bili zatečeni i popisani u vrijeme sastavka Marija-Terezijanskog urbara.

Uslijed toga dakle jedna urbarska općina, koja je sastojala iz 30 selišta, imala je stvarno 240 oktavalista — u kratko 240 ovlaštenika, kojima je pripadalo pravo paše.

Po gore navedenom računalo se je na jedno selište 5 komada rogate stoke, 2 konja i 4 ovce, dakle po tom ključu zapada na 30 selišta 150 komada rogate stoke, 60 konja i 120 ovaca, odnosno na 240 ovlaštenika zapadalo je 150 komada rogate stoke, dakle se predmijevalo da 150 njih drži svaki samo po jednu kravicu, **a 90 njih uopće nijedne, zatim da je 240 ovlaštenika držalo 120 ovaca, da je dakle na dvojicu kućegospodara (domova) zapadala samo jedna ovca i konačno da je od 240 ovlaštenih domova samo njih 30 imalo po jedan par voznog blaga, a 210 uopće ga imalo nije.** U popriječko može se svom sigurnosti ustvrditi, **da se je predmjevalo i kao stalno uzelo, da nadpolovična većina podanika uopće nije imala nikakvoga blaga. Ta pretpostavka je ne toliko strahovita za dok polazi s kardinalnoga stanovišta, da je svaki podanik davao i davati morao tlaku sa povoznom stokom i danke u živežu — a od česa i kako, ako se predmijeva da stoke uopće nije imao?**

Tako su se provadjale segregacije u carevoj zemlji!

Da je to sve ishitreno, vidi se najbolje po tome, što je na primjer u utanačenju od 30. V. 1818., sklopljenom izmedju gospoštije same i općine Delnice već tada ustanovljeno, da imade u toj općini 6955 komada podaničke stoke, dok je za temelj segregacije uzeto kao da je imade — 270.

Kod toga upozorujem na ustanovu § 13. zak. čl. VI. od godine 1836., koja doslovno glasi:

»Za pašu naredjuje se, da se ima gdjegod je prema mjesnim prilikama moguće, ona razdijeliti osebce na pojedine dijelove, čemu njena kolikoća ne može smetati. Nego, ako bi pašnjak bio na takovom zemljištu, koje ne bi bilo za nikakovu drugu

upotrebu, ili ako se pašnjak ne bi mogao dijeliti s drugih raznih uzroka, tada, pošto se te zapreke po sudu razvide, ustanoviti će se obzirom na veličinu i plodnost pašnjaka, broj i vrst stoke (dakle ne po razmjerju sesija, kako je kasnije na neiskazanu štetu naroda učinjeno!) i tako urediti užitak paše, prema tomu koliko ide kojeg suvlasnika.«

Tako je nekoć bilo, nu kod segregacija se je prosto previdjelo a i moralo previdjeti, jer je patent od g. 1857. ove na zakonu osnovane i u istinu postojeće služnosti jednostavno i dobrim dijelom poništio.

Ponavljam nadalje, da ustanova § 2. patenta od godine 1857. izrično i neomedjeno ustanovljuje, da su urb. općine, budu li im u ime pašnjaka šume dodijeljene, dužne odštetiti gospoštiju za drvo, koje se na tim površinama nalazi.

Ova odredba nije u vrlo velikom broju slučajeva opravdana, jer imade predjela, gdje je drvarenje i pašarenje u isti čas nedopustivo i zatim, liše li se takove zemlje drvlja, nisu prosto ni za što, a najmanje za pašnjak; a često nisu izvjesne površine ni za šumu, ni za pašnjak, po gotovo ako se nahode u bujičnom i zaštitnom području, što u planinskim predjelima nije nikakova rijetkost.

Napokon imade i takovih predjela, koji se nalaze, u silnim strminama, koji su dani u ime pašnjaka, gdje drvarenje još nekako i ide, nu stoci su posve nepristupni. To su pašnjaci na papiru.

Poznato je konačno, da šumogojstvo u pravilu ne podnosi paše — pa kada je tomu tako, kako se je onda uz prednavedene k tomu razloge, moglo i smjelo uzakoniti, da su urb. općine dužne drvo, koje se sa segregiranim paševinskim objektima nalazi, posebno odštetiti?

Pa ipak se je to u čestim slučajevima dogadjalo, dapače neke su općine u ime te odštete morale naplaćivati goleme iznose.

Kad bi dakle stojala predpostavka, da gotovo polovica bivših podložnika nije uživala služnosti paše, razložno se nameće samo sobom pitanje: a kako su onda ti podanici mogli vršiti tlaku, pridonašati u živežu pretežno sadržane danke (maslo, sir, jarad i t. d.) i kako bi i od česa uopće mogli živjeti, na primjer baš u gorskom kotaru, gdje nema ni kukuruze, ni pšenice, ni vinograda i gdje je pučanstvo, hoće li da živi, upućeno isključivo na stočarstvo, dakle u prvom redu na pašnjake?

U kakvom skladu stoji to sve sa svima ranijim i kasnijim naredjenjima i sa samim temeljnim urbarom i zakonima, koji su razložili i priznali potrebu što izdašnijeg nadjeljenja podložnika s pašnjacima (dakako, kako malo prije razložih, ne zato da se time podložniku pomogne, već u interesu gospoštije same) a najednom kod segregacije dolazi iz neba pa u rebra: čuj svijete! dobra polovica tih ljudi niti je trebala, niti je držala, niti je živjela od stoke!

Tu blago rečeno ne preostaje samo pravica, nego i — pamet!

A sasvim tim, i na osnovci ove laži provedena je segregacija pašnjaka!

A sada da ponovim:

Za segregacije šuma naveo sam, da je ova pošla s krive predpostavke, da je pojedini od bivših podložnika uživao godišnje 1 hvat ogrjevnog drva, a u predjelu, gdje zima traje više od 7 mjeseci, kroz koje se vrijeme ognjišta neprestano lože i u doba — pred godinom 1857. — kad su bile u porabi lončarske peći i otvorena ognjišta, koja su trošila bar dva puta toliko drva, koliko ih se troši danas, tako da bi s jednim hvatom u najpovoljnijem slučaju za 6 nedjelja morao čovjek izaći. Nadalje je činjenica, da su s neznatnim izuzetkom sve ove urbarne općine pasivne, te da nametom pokrivaju porez, čuvanje i upravu svojih šuma, a kako je vrijednost ogrjevnog drva minimalna, te vrijednost ove pripadnosti na drvu jedva podmiruje svoje troškove, to se može ustvrditi, da u ime ogrjevne drvarije zapravo one ne dobivaju ništa. Dopitana gradjevna pripadnost sa 2 kub. metra za vrijeme od 30 godina prema faktičnoj i minimalnoj potrebi od 20 kub. metara, upravo je nikakva. Segregacija je napokon još uglavila, da u jednom našem stočarskom kraju, gdje je pučanstvo od prirode upućeno, da se samo stočarstvom izdržaje, polovica podaničkih domova živi od jedne krave i jedne ovce, a druga polovica uopće da nikakve stoke ne posjeduje i ne treba. Uvaživši sve to, nameće nam se od sebe i bez ikakvog daljnjeg pitanja zaključak, da je to sve tako malo, da bi tu — kad bi sve to bila istina — morao odavna svaki život ugasnuti, pogotovo ako se uvaži, da bivši podanici po tvrdnji gospoštije drugih ili vlastitih šuma i pašnjaka nisu posjedovali, niti ih po onodobnom feudalnom sustavu nisu mogli posjedovati, a tako i nigdje na daleko i široko nisu bili u stanju pribaviti si drvo i krmu, dok im gospoštija iz vlastitih alodijalnih (slobodnih) područja, kako je to kod suda dokazano, nikada nije prodavala, to je onda više nego čudo, da su stoljećima ljudi tuj uopće živjeli. A oni su ipak živjeli!

Da su takve pretpostavke i tvrdnje sramotna laž (žalim, drugog izraza ne mogu na tom mjestu upotrebiti), najbolji je dokaz, da je srećom i danas još nekoliko tisuća živih gorštaka, koji su živjeli prije i poslije ove »slavne« segregacije, spremno svim zahtjevanim jamstvom posvjedočiti, da je svaki

podanik — jer za selišta nije nitko nikada ni pitao, dok ne stigoše patentaši godine 1857. — s pravom služnosti, uživao sve do segregacije obje vrsti drva (gradjevnog i ogrjevnog), koliko je trebao, a pašnjaci da su u poprijeko obuhvatali 3—5 puta veću površinu od one, koja je segregirana.

Premda je uz druge i već navedene, ovaj dokaz dosta jak sam po sebi, da svaku protivnu tvrdnju potpunoma obeskrijepi i poništi, raspolažemo i s drugima, koji će konačno utvrditi, da je tome doista bilo tako.

Velik dio urbarnih općina posjedovao je naime davno — davno prije segregacije izlučene površine šuma, a pogotovo pašnjaka, koje im je zemaljski gospodin ostavio na potpuno slobodno raspolaganje. U nekim je to slučajevima bilo u ime pokrića dotičnih služnosti, a u drugim su čak slučajevima te zemlje na dotične općine bile i gruntovno prenešene.

Takove isprave, neke čak iz anteurbarijalnog doba, dakle prije Marija-Terezijanskog vremena, srećom i danas postoje.

Na temelju takovih isprava, a izvan svake sumnje i na temelju drugih utanačenja, bilo to u anteurbarijalno doba, bilo u doba sastavka urbara, pa i nakon toga, poslijedila su posjedovanja tih zemalja, pa su ih dakle tadanji podanici opravdano držali svojim vlasništvom, i kao takova su ih prigodom sastavka gruntovnice na svoja imena upisali.

Kod sveg toga upozorujem, da je patent 1857., na temelju kojeg se je segregiralo, očito (a možda i namjerice) previdio ustanove § 2. zakonskog članka XXVIII. i § 1. zak. članka X. od godine 1848., koji suglasno i doslovno glase:

»U mjestima, gdje je odjeljenje paše i urbarska regulacija medju vlastelinom i bivšim njegovim podanicima **putem pogodbe** ili urbarske parnice ili **činom dovršeno, takovo se odjeljenje ili uredjenje nemože više razriješiti**«.

Tvrdnja gospoštija, da je do gruntovnih upisa bez njezinog znanja došlo, pada sama po sebi, jer tim upisima nikada do časa provedbe segregacije prigovorila nisu, ma da su tu ovi upisi često postojali i više od 20 godina, pa bi bilo prosto čudo, kad bi neke od inače u upravnom smislu uzorno vodjenih gospoštija, koje su kako danas, tako i tada poznate sa svog reda i točnosti te pažnje, da im što no riječ ni mrva s oka ne izmakne, propustile, da netko drugi bilježi »njihovo« na svoje ime u javnim knjigama. Bilo bi to tim čudnije što se je samo kod jedne od ovih gospoštija radilo o nekoliko tisuća rali zemlje, koje su gruntovno na općine ubilježene bile.

Nu sve i tada, kad taj gruntovni upis ne bi bio mjerodavan, od odlučne je važnosti to, da su dotične urbarne općine na tim istim zemljama vršile ne samo pravo posjeda, nego im bile i

vlasnikom, i to ne tek od dana odnosnog gruntovnog upisa, već dokazano davno — davno prije toga!

Tome bi se još moglo prigovoriti, da je u danim slučajevima taj odnošaj imao urediti sam urbar, pa da ga je eventualno, razumije se, negativno uredio. A ja za uzvrat pitam:

Od kuda dolazi nekakvi — da nekakvi — urbar i tko je taj, pa bila to baš i carica Marija Terezija, da propisuje promjene na gore za narod u čisto privatnopravnim posjedovnim odnošajima, koji su već davno prije postojali izmedju vlastele i podanika?

Tko i od kuda je taj, koji će s patentom, urbarom, zakonom — kako se je već to tada zvalo, da poništi posjed tadanjeg kmeta ili u najpovoljnijem slučaju hoće da postavlja na nove, nepravednije temelje, koji su s e l j a k a XVIII. v i j e k a, prepuštenoga samome sebi i njegovoj potpunoj neukosti, a i »strahopočitanju«, mogli u njegovom miru i stvarnom posjedovanju ugroziti?

Užasno je i pomisliti, a na žalost je istina, da su posjedovanja tolikim ispravama zajamčena, te koja su kroz stoljeća postojala, prigodom segregacije u najvećem dijelu bivšim podanicima oduzeta i gospoštiji uručena, tako da se može mirne duše reći, **da se nije segregirao kmet od vlastelina, već vlastelin od kmeta.** Imade nadalje slučajeva d a s u j o š g o d i n e 1784. m e d j u p o j e d i n e ž i t e l j e p o d i j e l j e n i p a š n j a c i, š u m e i s t e l n i c i g o d i n e 1868., p r i g o d o m s e g r e g a c i j e u r b a r n i m o p ć i n a m a u r u č e n i, a i m a d e s e l a, gdje je bio uglavljen podanički odnošaj, pa ipak još nisu ni do dana današnjega segregirana, prosto s toga: jer da takov odnošaj u opće nije postojao!

I tako je doista opravdana tvrdnja, budući da je većina općina »nadijeljena« tako, da im je oduzeto od onoga, što su prije segregacije uživale, da nema govora o segregaciji općina od gospoštije, već je protivno istina, jer gospoštija nije općinama od svojih zemalja baš ništa odstupila, nego im je još oduzela.

* * *

A sada da se povratim k načelima, po kojima je patent iz god. 1857. odredio provedbu segregacije.

Obrazloženje i komentare tog patenta potpisao je nosilac onodobnog crnog apsolutizma i strahovlade — zloglasni Bach. Osnova tog vlastelinskog zakona izradjena je 14. I. 1857. u Milanu, te istog dana pod brojem I. 7168 M. I. »najpremilostivijem vladaru« Franji Josipu predložena, da tim danom usreći svoj »očinski ljubljeni narod«.

Prije nego li navedem načela, po kojima je segregaciju Bach proveo, upozoriti mi je na njegovo općenito mišljenje o toj stvari.

U dispozitivnom dijelu, kojim započima obrazloženje osnove tog patenta, veli se, da je povodom Fran-Josipovog naredjenja ban hrvatski sazvao anketu svih velikih župana, područja kojih ulaze u tu raspravu (o segregacijama). Kod tog ustanovljuje, da nije pozvan veliki župan riječki, jer da područje ovoga u toj stvari nije baš od osobitog interesa. Otud nužno slijedi zaključak, da je predmet o segregacijama za taj kraj bio sporedne, ili kako izgleda, nikakve važnosti.

Kad se medjutim znade, da su cijeli gorski kotar i Primorje bili u podaničkom odnošaju, i to ništa manje nego 30 upravnih općina sa stanovništvom od nekih 100.000 ljudi, od kojih veća polovica (gorski kotar) isključivo živi od šume i stoke, dakle po tom od paše i stoke, i da se nalazi u podaničkom odnošaju možda odvisnije, nego li igdje drugdje u Hrvatskoj i Slavoniji, to se najbolje vidi, s kako malo se razumijevanja, a još manje poznavanja raspravljalo o odnošajima tih krajeva. Najčudnovatije je, da o tom nitko nikakvog računa nije vodio, ili bar nije primjetio, da na raspravu nije pozvan predstavnik onoga kraja, koji ne samo, kako Bach tvrdi, da nije interesiran, dapače da se i te kako, možda više, nego li ikoji kraj u domovini zanima o svojoj budućoj sudbini.

Rado vjerujem, da prisustvo velikog župana riječkog, ne bi ništa utjecalo na osnovu patenta, a najmanje da bi štogod na njoj u korist naroda promijenilo, nu vrijedno je s toga na njegovo odsuće upozoriti, da se vidi, s kakovom se površnošću i nepoznavanjem stvari uredovalo.

Da stvar još bolje objasnim, istaknuti mi je, da je pučanstvo tog kraja kasnije segregacijom, a temeljem baš toga patenta, nadijeljeno s neko 40.000 rali šuma i pašnjaka (neuračunavši ovamo kraške goljeti u Primorju), te po statistici iza županije zagrebačke prostorno najvećim dijelom u Hrvatskoj i Slavoniji. I to pitanje — rekao je gospodin Bach — nema za taj kraj nikakve »posebne važnosti«.

Nadalje Bach uglavljuje, da mu je ban vrlo kasno predložio raspravni materijal, i da ga konferencija nije obradila, kako bi to bilo poželjno. Vrlo žalim, da nisam mogao doći do zaključaka te konferencije, no po svemu, bila ona sad kakva mu drago, izgleda, da se u stvar baš odviše nije upuštala i da je prema tomu za odluku bila od vrlo malog — možda i nikakvog utjecaja.

Sama rasprava o segregaciji, kojom je Bach rukovodio, tekla je ovako:

1. Glede pašnjaka.

Za riješenje tog zadatka odrediše, da se imade ponajprije odgovoriti na slijedeća pitanja:

a) jeli je nužno pojam pašnjaka definirati?

b) imadu li se šumska pašišta posebno raspraviti?

c) koju količinu pašnjaka treba bivšim podanicima odcijepiti?

Ad a) zaključiše, da pojam o pašnjaku ne treba definirati.

Pošto je to napušteno, prosto ne razumijem, na osnovu čega je onda tvorac patenta došao do toga, da će za potrebu pašišta jedno potpuno selište trebati 3 jutra zemlje najbolje kakvoće, a najlošije 16 jutara? Po kojem se ključu i računu do tog zaključka došlo, nije do dana današnjega nitko razložio.

Moguće, da su taj ključ patentaši doista za neki predjel i pronašli, pa su ga onda jednostavno protegnuli na čitavu zemlju?

Da su slučajno pošli tražiti taj ključ u gorski kotar (po strminama od Brod Moravica prema dolini Kupe, zatim uz obale Kupe, Kupice i Čabranke), a pogotovo na razmedje primorskih kraških pustošina i šuma gorskog kotara, brzo bi se uvjerili, da za jedno selište nedostaje 16½, već niti 50 jutara takovih »pašnjaka«. To su naime ili opustejele ili kamenite zemlje, veoma strme, slabo, a nerijetko za pašu i posve nepristupne, pune jama, izrovane prosjelinama i bujicama, a onamo opet same gole pećine — sve što hoćeš — samo ništa ili vrlo malo od koristi.

Ad b) na pitanje, imadu li se šumska pašišta posebno raspraviti, odgovoriše zaključkom, da se drvo, koje se na takvom tlu nalazi, ima vlastelinu odštetiti, a zemlja sama da se tada posmatra kao pašnjak, te kao takova tada podijeli po opredijeljenom ključu za selišta (3 do 16½ rali).

Ovaj zaključak je na žalost u patentu i uzakonjen, ma da će i posljednji nevježa, ako samo jednoć prodje izvjesnim našim planinskim predjelima, doći do zaključka, da su stojbine ovih tako mršave ili kamenite, da će — liše li se šuma — posve podivljati i postati golim kršom; nasuprot pako zadrži li se tuj zbog toga šuma, onda o paši ne može biti ni govora.

To su u pravilu pojasi zaštitnih šuma, bujica, vododerina, vrela ili opuzina, gdje se užici s viših interesa brane i moraju braniti — i tako u stvari imadu bivši podanici doista nekakvih šumsko-pašnjačkih površina, kojima ih je segregacija nadarila, nu od kojih ne crpe upravo nikakovih koristi.

Ad c) na pitanje, koju površinu pašnjaka valja kod segregacije odcijepiti, odgovoriše, da to ima poslijediti polag propisa

urbarnih zakona od godine 1836. i to stoga, jer da je to »najsigurnije« i »najpravednije« mjerilo.

Kako je sigurno i pravedno ovo mjerilo, dokazah s onim, što sam malo prije naveo o segregaciji pašnjaka.

2. Glede šuma.

Za riješenje ovog zadatka postavljena su bila slijedeća pitanja:

a) imadu li se za segregaciju odredjene šume klasificirati?

b) koji se minimum, odnosno maksimum imade u korist bivših podanika odijeliti?

c) jesu li potrebna kakova naredjenja glede izlučenja šuma s obzirom na njihov položaj i udaljenost?

(U osnovi patenta nadolazi još nekoliko pitanja, nu ta su sporedne vrijednosti ili su riješena tako, da bi nas predaleko vodilo, da i o njima, kao manje važnima raspravljamo, pa ćemo se s toga omedjiti samo na gore priopćena.)

Ad a) na pitanje, imadu li se za segregaciju odredjene šume klasificirati, odgovoreno je niječno i to s toga, jer da je to stvar samog segregacijonalnog postupka i jer da se u tom smjeru u patentu ne može sve unaprijed predvidjeti i osigurati.

Ovo stanovište nije ispravno, a pogotovo nije opravdano, jer kada bi se zakonom klasifikacija šuma odredila ili bar pružila kakva direktiva, tada sigurno ne bi bilo došlo do nemogućih zaključaka, koje je taj isti patent uzakonio, da na primjer u svim slučajevima za pokriće služnosti jednoga selišta dostaje 1½ do 9 jutara šume. To sam medjutim na drugom mjestu i stvarno i brojevno dokazao.

Osim toga u obrazloženju osnove navodi se, da je ta mjera odredjena onako, kako je to naredjeno i za Ugarsku, Erdelj i Vojvodinu, ali se nije pokušalo dokazati, zašto je to mjerilo i na Hrvatsku i Slavoniju primjenjeno. Po toj logici — svaka čizma na svaku nogu — moglo se je odabrati i ma koju drugu zemlju, tim udobnije, jer se shodnost primjene nije običavala dokazivati.

Ustanovljujem medjutim i to, da je baš kod nas klasifikacija šuma i te kako bila potrebna, ne samo s obzirom na raznolike potrebe i gospodarstvene prilike, (usporedi: Primorje-Gorski kotar — Zagorje - Srijem) već i osobito s obzirom na raznolikosti i bonitet (kakvoću) šuma u području naše domovine.

Mjesto što se je tražilo uzor po Vojvodini i Erdelju, bilo bi valjda ispravnije, da se je potražilo ondje, gdje se uistinu mora tražiti.

Ad b) na pitanje, koji minimum, odnosno maksimum valja odcijepiti u korist bivših podanika, odgovoreno je, da po selištu dostaje 1½ do 9 jutara, jer da je tako i za Erdelj, Ugarsku i Vojvodinu odmjereno, uz dodatak, da se je kod toga naročito i na interese gospoštije pazilo. (Aha!)

Ne znam, što ga ulaze ovamo »Erdelj« i »gospoštinski interesi«. U kakvoj to svezi stoji s pravima podanika? Kakvi te minimum i maksimum spopada, kada ti je odgovoriti na pitanje: Hoćeš li bez izmotavanja da podmiriš što si dužan?

U ostalom, da je patentom naredjeni minimum i maksimum šumske pripadnosti na sasma krivim pretpostavkama izračunan, dokazao sam već na drugom mjestu.

Ad c) na pitanje, da li je nužno, da se u »patentu« osiguraju shodna naredjenja glede izlučenja šuma obzirom na njihov položaj i udaljenost, odgovoreno je niječno.

Takova su im se naredjenja dakle činila suvišnima, vjerojatno s toga, jer bi u zgodi mogla povrijediti interese gospoštije i komasaciju njenih posjeda. (Ovo se dakako prešutjelo.)

Usljed pomanjkanja baš ovih i toliko nužnih ustanova, sada nam je još jasnije nego li nam je bilo to tečajem ove rasprave, kako je naime moglo doći do toga, da mnoge gospoštinske šume i druga posjedovanja dopiru do sela, što više i doslovno do pragova kuća bivših podložnika, dok su istodobno općinske šume otišle iza trećeg brda, a često i u vrleti i ponore, kamo ljudska noga nije još nikada zakoračila.

Preprij︎ečiti ovakove sablazni, činilo se je gosp. Bachu — suvišnim!

Uočivši sve to, što glede segregacija šuma navedosmo, moći ćemo donekle shvatiti (jer se potpuno shvatiti ipak ne da) u brojnim segregacionalnim osudama za neke općine gorskog kotara i slijedeće čudo: »U koliko gore označene posebine, što se šumskih predjela tiče, obziroḿ na regulatornu osnovu za pokriće ovime ustanovljene pripadnosti zadostatne bile ne bi, dužna bude gospoštija dotični manjak iz susjednih šumskih predjela, koji što se kakvoće tiče jur opredjeljenim predjelima odgovarati imadu, nadopuniti.«

Da me bolje razumijete, treba da znate, da je najprije šumska pripadnost u točno označenim kat. česticama i površinama pravomoćno i suglasno dosudjena u svim trima instancijama (povodom izvanrednog previda urb. općina), i da je istodobno gornjom izrekom (koja potječe već od prvomolbene osude — sudbenog stola!) opseg te pripadnosti ostao — punih 50 godina pravno neriješen i u potpunoj dvojbi.

Ispravak segregacije u ovom smjeru tražile su urb. općine u nekoliko navrata; zastupali su ih najbolji urbarijaliste — od-

vjetnici svoga doba, al sve zaman, jer je još sjala kajzerova zvijezda i jer je dotičnom gospodinu feudalcu bio Franjo Josip — tetak.

Konačno uglavljujem, da u Bachovom obrazloženju patenta o jednom od najvažnijih člana a to je § 33, nema ni spomena. Ovaj član — § 33 — isključuje povratak u prijašnje stanje u svakom slučaju i potpunoma, a za popravak eventualnih pogrešaka, koje su počinjene prigodom regulacije, bilo u mjerenju bilo u računima, kao i za popravak možebitnih neispravnosti, koje su se potkrale prigodom izvršbe, dozvoljava zaporni rok od jedne jedine godine dana.

Tako važne i povjesnički znamenite promjene, kao što su to segregacije, koliko s obzirom na svoju zamašnost, a pogotovo na udes cijelih pokrajina, pokoljenja i vijekova, razložno zahtijevaju najsavjesnije rješavanje do potpune stvarnosti i pravde. Zato je prosto nerazumljivo i razboru nedohitno, zašto se baš s ovih razloga, a u slučajevima opravdanog povrata u prijašnje stanje bez daljeg i naprosto uskraćuje? Isto tako je nedohitan i onaj dio ove ustanove, čemu je uopće postavljen nekakav rok za ispravak očitih manjkavosti (na primjer manje odmjerena površina ili pogrešno ustanovljena medja), kad u velikom nizu slučajeva u tu svrhu fiksirani odredjeni rok od jedne godine dana očito dostajati ne može.

Primjer (a takav i postoji u zbilji). Taj rok vrijedi za onu urbarnu općinu, kojoj je segregacijom dopitano 100 jutara šuma i pašnjaka, upravo tako, kao i za onu, kojoj je dopitano 3000 jutara. U prvom slučaju moći će se potrebni tehnički i pravnički podaci pa bilo stanje i najzamršenije, s obzirom na neznatnu površinu i prije godine dana pribaviti, dok je to u drugom slučaju — za površinu od 3000 jutara — prosto nemoguće, naročito u planinskim predjelima, gdje se tehnički poslovi kroz veći dio godine radi zime i dubokog snijega ne mogu provadjati.

Prva dakle urb. općina mogla bi se tom ustanovom § 33 pomoći kako tako, dok ju druga ne može ni kraj najbolje volje i nastojanja iskoristiti.

Time je dokazano, da su ustanove § 33. koliko suvišne, toliko i nepravedne.

* * *

U vezi s time, što je § 33. patenta iz 1857. oštećenim općinama onemogućio, da koli za svoje prav o, otnr icim zloa shvaćanje svijeta sebi izvojšte ono, što im pripada, a pravici mjesto, koje ju ide, upućujem sada na njeke podrobnosti, koje s takovim pojimanjem nisu u skladu, te im kod nastajnih revizija valja posvetiti pažnju, tako:

a) kod klasificiranja šuma uopće, a naročito onih, koje su dopitane u ime gradjevne drvarije.

U nekim slučajevima segregacionalne osude upravo vrve kompleksima, brojevima čestica i površinama, koje su namijenjene za potrebe na gradjevnom drvu — a kad tamo, na tim površinama niti je sada, niti je ikada bilo šuma za gradjevne svrhe, a ako ih je tuj i tamo ipak bilo ili ih još imade, to je u tako neznatnoj mjeri, da nedostaje ni za 5% podaničkih kuća, pa ni tada, da se u tu svrhu sva šuma ove vrsti upravo hametom posiječe.

To su zapravo opsjene; moglo bi ih se mirne duše nazvati segregacionalne fate morgane.

U drugim opet slučajevima nalazimo u osudama čitave komplekse, koji su dani u ime šuma za ogrjev. Kad se pak te šume na licu mjesta potraže, to će se i nestručnjak u tren oka uvjeriti »da slabo piše«. U povoljnom slučaju to su šikare, u nešto boljem kakve takve šume — ali koja korist, jer se u smislu §§ 6. i 7. šumskog zakona, pošto su u zaštitnom području, ili uopće nikako ili vrlo malo smiju iscrpljivati; onda dolaze predjeli kamo ljudska noga nije još nikada zakoračila ili su opet gudure i vrleti, od kuda je dobava drva samo s nerazmjernim troškom moguća.

Time su u gorskom kotaru i Primorju obilno nadarene urb. općine Završje, Hrib, Gerovo, Brod, Grbajel, Grobnik — skoro polovica onih, koje je privatni veleposjed segregirao.

Pošto su ovi objekti zaračunati, kao da davaju redoviti prihod na ogrjevnom drvu, jasno je, da u ovim općinama ne dolazi (kako na drugom mjestu izračunah uopće za sve pripadnosti) na jednog od bivših podanika ni 4 pr. mt. već najviše 2 pr. mt. (½ hvata) ogrjevnog drva, dok je on uvijek — pred segregacijom uživao efektivnu potrebu od 24 pr. mt. (6 hvati).

Da se pak te segregacije bivši podanik bude bolje sjećao, to od onog »prihoda« — ½ hvata drva na godinu — mora da plaća — jer je sva urb. imovina potpuno pasivna — namet za porez, čuvanje i upravu tih »šuma«.

Kako se vidi, gore već nije moglo da bude!

c) Jednako je u danim slučajevima i s pašnjacima. To su nerijetko ponori, jedva prolazne gudure, te skoro posve ili u istinu posve uspravne stijene. Tuj ne prelazi nitko, osim divokoze, ako si ne želi skrhati vrat.

Zatravljenih pašnjaka nema, izuzevši vrlo rijetke slučajeve, nu zato ima šikarja, stijena i kamenja, dakako i korova, dokle god ti oko može doseći!

d) Imade na pretek slučajeva, da su pojedine općine nadijeljene osobice šumskom, osobice pašnjačkom pripadnosti,

a osim toga i t. zv. izrješnim krčevinama, potonjima s istim pravima, koja je gospoštija imala prama državcima tih krčevina.

Nu pošto te krčevine prigodom segregacije nisu bile u naravi izlučene, a niti su bile u operatima posebno označene i unisane, to se je dogodilo, na što tada u svojoj površnosti nije nitko ni mislio, da su te krčevine već sadržane u onim površinama, koje su u ime šumske ili paševinske pripadnosti urb. općinama odstupljene, dakle da su na š t e t u u r b. o p ć i n a j e d n e t e i s t e p o v r š i n e p o d v a p u t z a r a č u n a n e.

Nu ni to nije najveće zlo, već je vrhunac svega u tome, š t o s u t a k o v e p o v r š i n e i s k a z a n e k a o p r v o r a z r e d n a š u m s k a p r i p a d n o s t, k o j u j e d o s e g r e g a c i j e d a k a k o g o s p o š t i j a p o s j e d o v a l a, a k a d o n a m o, t o s u l i v a d e, n a k o j i m a n e m a s l o v o m n i j e d n o g a s t a b l a i k o j e s e l j a k k a o k r č e v i n u i l i o k u p a c i j u v e ć p r e k o 100 g o d i n a n e s m e t a n o k o s i i u ž i v a.

A nisu to neznatne površine; imade općina, gdje nadilaze i po nekoliko stotina jutara!

Takovih slučajeva imade sva sila ondje, gdje su općine segregirane od nekadanjeg madžarskog drž. erara.

e) U veoma čestitim slučajevima, razriješen je izmedju bivših podanika i gospoštije uz segregacije šuma i pašnjaka i njihov odnošaj glede pretečnih zemalja te neizrješivih i izrješivih krčevina.

Glede šuma i pašnjaka raspravljalo se je u pravilu s cijelom urbarnom općinom, pa su takovima šume i pašnjaci dodijeljeni.

Glede obovrsnih krčevina (izrješivih i neizrješivih), a tako i glede pretečnih zemalja (remanecija odnosno supernatancija) raspravljalo se je s pojedinim od bivših podanika, u koliko su dotičnici takove zemlje posjedovali.

Pod pretečnim zemljama razumijevale su se one selišne zemlje, koje su kod urbarske regulacije ili kod kasnije rektifikacije (ispravka) pronadjene kao suvišak preko dotičnog kontitutiva (ovlaštenih urb. zemalja), dakle su preko potonjeg pretjecale, pa im odatle i ime. Ovamo podnipošto ne spadaju krčevine i okupacije.

Krčevine postale su iz nekadanjih alodijalnih (slobodnih) zemalja, u većini slučajeva, kako im ime kaže, krčenjem šuma ili sličnim kojim načinom. Krčevine dijelile su se na izrješive i neizrješive. Izrješive su one, koje je gospoštija uz izvjesne uvjete sa ili bez odštete mogla revindicirati t. j. od dotadanjeg posjednika oduzeti i sebi povratiti (dakle izrješiti ih), dočim su neizrješive one, koje se dotadanjem posjedniku nikako i pod nijednim naslovom nisu mogle oduzeti (revindicirati).

Ostanimo medjutim časom kod pretečnih zemalja.

Medju pretečne zemlje nisu se pod nijednim uvjetom smjele uračunati one zemlje, koje su pojedinim bivšim podanicima u anteurbarijalno vrijeme za njihovo uzdržavanje dane po gospoštijama i kao takove priznate.

Na žalost imade medjutim slučajeva, da se je veći dio tih anteurbarijalnih selišnih zemalja kasnije — prigodom sastavka Marija-Terezijanskog urbara zaračunalo u pretečne zemlje, zbog čega je nerijetko za 50 a čak do 90% smanjen broj ovlaštenih zemalja, što više, bivši su podanici morali te svoje zemlje od starine od gospoštije kupiti!

Zemlje dakle, koje su služile nekadanjim podanicima, za isključivo njihovo uzdržavanje u anteurbarijalno doba, morale su se smatrati za ovlaštene urbarne zemlje i prama tomu u konstitutiv uračunati, a ne strpati u remanencije, da ih zbog toga mora kasnije podanik, ma da su njegove bile, posebno odštećivati ili, bolje reći i zapravo s a m s v o j e k u p i t i.

Takovi propusti su tim zazorniji, jer ima u slučajevima dokazala, da su popisi posjedovanja pojedinih podanika i u anteurbarijalno doba postojali, pa ih nije bilo teško prigodom sastavka urbara shodno upotrijebiti i primijeniti. — Evo tome i dokaza:

1. Slijedeća doslovna isprava gospoštije Brod:

»Jezus i Maria na 23. aprila letta 1642. na Brodu.

Ja Sime Aligretti, sluga i official na Brodu svitloga gosp. moga Milostivnoga Michlausa Srinskoga, cinise verovanie Mataku Gergurichu is Zakrajca, kmetu moga Milostivnog gospod. Michlausa Zrini, ako bi bilo potrebno pokazati ovo verovagne pred Gospodu aliti pred officiale Gospodina Milostivnoga, kako pokoini ks. (kastelan?) Baikovac Michiz, u ono vreme official, iesu poslali vredne starcze na kraiac, da stare Meiase na semgliu, ku v l a d a recheni Matak iz Kraiza, ki recheni starczi iesu posztavili meiase, koje na Pauru krisz posztavise, na kriszu do Bukve, 2. na Potok nad Stermacz 3. na Hrastu nad Lazcem 4. na krivem putu na Szteniczi 5. Na Artichku na Risin 6. Vu Dragi na Mlinik od Mernika 7. mo. na Sztudenczu, a to imenovani Matak derzsi jednu Chetertinu i pol i osebeschinu u recenom mestu, zato prossim gna Milostivnoga i Gospodu officiale, da budu u napredak, ako bi ga bantuval u Meiasih, da bi ga braniti, kako i do szad rechenoga Mataka, a recheni Meiasi stare po zapovidi kn. Baikovcza, Jakob Abramovich, suppan Broiski 2. Ivanc Cernkovich i dosti drugih starczev. Zaradi veche verovanie postavih pechat.

Sime Aligretti, kako zgora.

2. Sama gospoštija Batthyany (sada Thurn-Taxis) po svom je vlastitom mjerniku L'Abben, u općini Delnice godine 1873. ustanovila, da su podanici još u anteurbarijalno doba posjedovali

preko 3000 jutara urbarski ovlaštenih zemalja, dok im je kod sastavka urbara, a i kasnije kod segregacije priznato samo 741 jutro — sve ostalo — više od 2200 jutara uračunano je u pretečne zemlje, koje kako rečeno, ne samo da nisu nosile nikakvih ovlaštenja, već su ih kasnije bivši podanici morali odštetiti, odnosno otkupiti.

* * *

Osim toga bilo bi neophodno potrebno uredjenje krčevina, pretečnina i okupacija revidirati i to iz slijedećih razloga:

a) Nisu li u iskazu pretečnina medju ostalim kumulativno (zajedno) i bez svakog specializiranja sadržani i pašnjaci i okupacije iz vremena prije godine 1820., a koje obje vrsti zemalja ne potpadaju pod udar § 5. patenta 1857? Revizija u ovom smjeru je tim potrebnija, jer je u poznatom mi jednom slučaju do tako pogrešnog zaračunavanja doista i došlo;

b) Jesu li gospoštije svagda dokazale postanak i pravnu narav, po njima iskazanih pretečnih zemalja;

c) Da li je na temelju isprava i pomoćnih sredstava, naznačenih u § 6. zak. čl. X. od godine 1836. izvidjeno i ustanovljeno urbarijalno stanje, koje je postojalo neposredno pred uvedenjem urbara i da li je na temelju toga ustanovljena pripadnost pojedinih urb. selišta?

d) Da li su gospoštije doprinjele i dokazale ispravnost popisa urbarnih zemalja, sastavljenog za vrijeme urbara, da se uzmogne prosuditi, da li i što od onoga u posjed pojedinog sesionalista nadilazi selišnu pripadnost, i što se prema tomu imade u smislu § 5. patenta iz 1857. smatrati pretečnom zemljom.

e) Da li je u smislu § 165. naputka za urb. sudove bila povedena rasprava i da li je na temelju izvida i rasprave sastavljen iskaz pretečnih zemalja s isključenjem onih zemalja, koje po svojoj naravi ne potpadaju pod udar § 5. patenta 1857?

f) Da li je ustanovljeno, da su sve te zemlje doista pretečnine ili ima medju njima i okupacija, jer se bez točnog takvog ustanovljenja nisu mogle ni smjele sve zemlje na prečac u pretečnine uračunati?

Kako rekosmo, pretečnine su one selišne zemlje, koje su bivši podanici preko svog konstitutiva posjedovali i iz kojih su se za vrijeme trajanja podložničke veze izmedju gospoštije i bivših podanika imala nova konstitutivna selišta stvoriti. Jedno se je dakle i drugo istodobno tražilo, a ne napose jedno, a napose drugo. Kmetska pak selišta nisu se mogla sastavljati iz nikakvih drugih zemalja, ako ne onih urbarijalne naravi, jer su samo ona potpadala pod t. zv. fundus contributionalis (podavanja) i od njih se porez plaćao.

§ 4. patenta od godine 1857. raspravlja o okupacijama, te sadrži ustanove o istima, ali tu nema ustanove, da bi pojedinci i ove morali po ključu selišnih zemalja odštetiti. Kad dakle zakon toga ne traži, to ne može ni sud dosuditi, jer mu manjka zakoniti osnov.

O pretečninama govori samo § 5. patenta 1857., pa nakon što je naredio dužnost odštete samo za pretečnine, ne smije se takova ustanova prenositi onamo, kamo je zakonodavac nije prenjeo, da analogija (sličnost) stvara nešto, gdje joj nema mjesta.

Patent od 17. V. 1857. jasno razlikuje jedno i drugo, pa prema tomu odijeljeno propisuje, što ima biti s osvojbinama (okupacijama), a što s pretečnim zemljama. Kada bi zakonodavac htio za jednu i drugu kategoriju donijeti istovjetne ustanove, to ne bi ovu i onako po naravi stvari strogo stvorenu razliku održao, a kada ju je ipak zadržao, znak je, da ju je i razlikovao.

Nu ni time nije još pitanje odštete za pretečne zemlje riješeno, jer valja i ove, kako to neki priznati urbarijaliste tvrde, razlikovati.

Pretečne naime zemlje mogu biti ili remanencije, a to su zemlje, koje bijahu kod urb. regulacije ili rektifikacije pronadjene preko konstitutiva, pa bijahu posjednicima u z p o s e b n e d a n k e o s t a v l j e n e — ili mogu biti supernatancije, koje su u bitnosti ono isto, što i remanencije, n u p r o s t e s v a k o g p o d a v a n j a.

Prema tomu, koliko tvrdnja spomenutih urbarijalista stoji, imale su se supernatancije otkupiti onako, kako su otkupljene i urbarske konstitutivne zmlje, dakle zemljorasteretnim putem, a ne o trošku pojedinca, koji ih je posjedovao.

Medjutim je u najvećoj većini slučajeva ovo razlikovanje previdjeno, pa uzimajući obje vrsti pretečnina u jedno, osudjeni su državci ovih na otkup, te su tako onu razliku, koja otpada na supernatancije platili, a to očito nisu bili dužni.

Po § 178. naredbe ministra za pravosudje od 26. VI. 1859. bili su urb. sudovi dužni, da o tim zemljama (krčevinama i pretečninama) povedu rasprave istodobno, kada su povedene i rasprave o segregaciji šuma i pašnjaka.

Pošto su u mnogim slučajevima bivši podanici u ime otkupa izrješivih krčevina i pretečnina morali platiti upravo ogromne svote, a u drugim su pako neke izrješive krčevine i bez ikakve odštete izgubili, jer ih je sud gospoštiji dosudio, to bi valjalo sa svih prednavedenih razloga i ta uredjenja podvrći temeljitoj reviziji, tim većma, jer su proizašla iz patenata g. 1853. i 1857. za koje smo se do sada imali dovoljno prilike uvjeriti, da su stvoreni u vidu i svrsi, da na račun podanika što više pogoduju gospoštije.

Napokon ustanovljujem, da ni za ove poslove (oko krčevina i pretečnina) nije bilo mjerodavno sučevo uvjerenje, već je on morao suditi po volji, koju su mu nametnule tadanje političke oblasti.

Valja znati, da su i za krčevine pribrale i redigirale sav potrebni materijal zloglasne političke oblasti iz doba Bachove strahovlade, pa su istom na temelju toga mogli suditi tadanji za tu svrhu delegirani (izaslani) suci, koji su se prema tomu mogli punim pravom smatrati izvršiocima tadanjih političkih vlasti.

Što se napose krčevina i okupacija tiče, valjalo bi kod revizija segregacija uvažiti ovo:

Neizrješive krčevine ostale su u posjedu dotičnih kmetova, pa tako o njima dakle nema više što da se raspravlja.

Izrješive pako krčevine i okupacije u većini su slučajeva gospoštijama dosudjene, pa ih one i sada drže. Nu, pošto su sve te zemlje pretežno takove težadbe, koje se u smislu ustanova prethodnih odredaba za provedbu agrarne reforme od 25. II. 1919. i onako na korist seljaka imadu ekspropriirati, dakle livade i oranice, i pošto su nekoć sačinjavale posjedovanja bivših kmetova, to nije ništa prirodnije, a očito nema niti zapreka, da se te zemlje neokljevce povrate bivšim posjednicima.

Koliko su pako pojedine težadbe livada i oranica, kao krčevine medjutim kasnije po gospoštijama u druge vrsti kultura obrnute ili meliorirane, imala bi se odnosna razlika vrijednosti prigodom odstupa pravilno obračunati.

g) U vrlo čestim slučajevima nije obavljena predaja, a još manje omedjašenje urb. općinama dosudjenih površina, a i izgleda da su sudovi bili nazora, da to nije ni nužno.

Tako dolazi do izražaja u raspravnom zapisniku od 24. V. 1868., spisanom u segreg. parnici za većinu urb. općina kotara delničkog, stanovište žup. sudbenog stola na Rijeci, kojim izrično naglašuje, da parcelarna predaja nije nužna, niti da je propisana.

Onodobni sudovi, držeći se tog stanovišta, omedjili su urb. općinama dosudjene šume i pašnjake samo toliko, koliko su medjašile sa posjedom gospoštije (Bathyany), od koje su segregirane, dočim ostale medje (prama drugim medjašima-susjedima) nisu nikada ustanovljene niti izmjerene, naravno da zbog toga do sudbene parcelarne predaje nije uopće došlo.

Na taj su način došle općine u posjed i takovih zemalja (razumije se samo na papiru), koje gospoštija nije uopće posjedovala (gruntovno da, ali stvarno ne), već su ih držala treća lica, pa je sada na općinama, hoće li im se tog papirnatog posjeda, da parnicama i troškovima izgone odanle faktičnog zadnjeg mirnog posjednika, koji tamo spokojno živi uključivši svoje prednike više od jednog stoljeća, a drugi kažu čak od pamtivijeka.

Tako je bilo kod ranijih segregacija (od godine 1860.—1870.) na primjer u slučaju gospoštije Batthyany u gorskom kotaru i Primorju. No kasnije promijeniše nazore (godine 1880.—1890.), kad su urb. općine doista omedjašene i sudbeno predane posjede primile, kao kod gospoštije Ghyczy i državnog šumskog erera, takodjer u gorskom kotaru i Primorju.

Medjutim i u tim potonje spomenutim slučajevima, naročito kod segregacija u području državnog šumskog erara, često je promašena prava svrha omedjašenja, jer nije došlo do potpune sudbene predaje svih dosudjenih objekata, pošto je obavljena sumarno i simbolički s jedne medje za stotinu i hiljadu drugih, pa je tako došlo do toga, kako malo prije navedoh, da su u ime šumske i paševinske pripadnosti predane i mnoge krčevine i okupacije, gdje i nema šuma, niti je to bio gospoštinski posjed, već po toj »šumi« odavna seljak kosi travu ili sadi krumpir. To je dakle bila »vlastelinska« šuma, koja se sastojala iz tudje trave i krumpira!

Takove su segregacije dosta česte kod onih općina, koje je nadjeljivao bivši madžarski državni šumski erar (Mrkopalj, Lokve, i mnogobrojne druge općine). Takove površine, kako na drugom mjestu navedoh, opsižu u pojedinim općinama i po nekoliko stotina jutara.

h) Od posebne i neocjenive je napokon važnosti činjenica, koja će uz interesente prigodom segregacije u velike zanimati koli juriste, toli i šumarske i gospodarske stručnjake, da se je kod privatnih veleposjeda šumska i paševinska pripadnost odmjerivala po opsegu uvrijeme urbara sastavljenih selišta (dakle prema stanju onih u XVIII. vijeku), a nikako ne na jedinom i pravednom temelju, u istinu uživanih koristi, odnosno služnosti.

Dokazao sam već na drugom mjestu, da je segregacija kod privatnih veleposjeda u gorskom kotaru (slučaj gospoštije Ghyczy i Batthzany, Thurn-Taxis) provedena tako, da je na svakoga bivšega podanika mjesto prije segregacije stvarno i u istinu godišnje dobivenih 24 pr. met. ostalo samo 3—4 pr. met. ogrjevnog drva i mjesto barem 20 m³ gradje na trideset godina samo 2 m³. Nadalje da je uzeto, da gotovo polovica bivših podanika uopće nije napasivala, odnosno nije ni imala nikakve stoke, a od druge polovice da je svaki pojedinac držao po jednu kravicu i jednu ovcu, a svi skupa da zapravo nisu imali tegleće marve (jedva na 6 domova po jedan par). Istina je dakako nasuprot, da je ovo žiteljstvo tada, kao i sada živjelo isključivo o stočarstvu i da je posjedovalo bar tri puta veći broj gore iskazanih domaćih životinja.

Ali najzanimljivije je u stvari to, da je kod suda ipak istovjetnim i saglasnim priznanjem **g o s p o š t i j a** i općina uglavljeno, da su svi podanici **b e z o b z i r a n a o p s e g n j i h o v o g s e l i š n o g r a z m j e r j a u ž i v a l i j e d n a k a p r a v a i d a j e s l u ž n o s t d r v a r i j e i p a š e p o t p u n o m a p o k r i v a l a n j i h o v e p o t r e b e.**

To je uglavljeno ne samo prigodom segregacionalnih rasprava, već i davno prije, tako jedna od tih općina kod sastavka urbara godine 1774. izrično i doslovno očituje:

»Drva za oganj u lozi (šumi) gospodskoj prez svake plache za doszta imamo, ravno takaj i za nascha sdanya (zgrade), koja kada delati potribu imamo szamo, da se gospode szemaliskoy oglasimo, prez plache takaj dobyemo, y u lozah goszpodskih duge za bachve polag stanovite takse (pristojbe) szlobodno nam ye delati y na prodaj nositi. Paschu (pašu) za veliko i drobno blago imamo prilichnu (povoljnu)«.

Tako je u istinu i bilo, a i moralo biti, jer od česa bi inače narod u ovom našem Sibiru, gdje je priroda uskratila čovjeku sve osim drva i pašnjaka, mogao živjeti?

Napokon bilo bi nepojmljivo, čemu bi gospoštije kratile svojim podanicima drvo, kada ga u ove svrhe i danas na pretek imade, a kamo li u ono vrijeme, kada je pučanstva bilo mnogo manje, a šuma mnogo više, i kada trgovina s ogrjevnim drvom nije gospoštijama nosila gotovo ništa, jer u ono vrijeme nije bilo ni cesta, ni željenica, a trošeći centri bili su tako udaljeni, te se je moglo reći, da za ove krajeve nisu ni postojali. U drugu pak ruku bilo je u tim ogromnim šumama, koje su se protegle, dokle oko dopire, na sijaset strana razasutih jedva kakvih 2000 ubogih kmetovskih ognjišta.

* * *

A sada da ogledamo, dali su opći, te materijalni interesi gospoštija napose, doista i opravdano zahtijevali, da se bivšim podanicima odijele njihove pripadnosti baš u onoj mjeri, koja ih je segregacijom zapala, po mjeri selišnih opsega, koja je tako malena, da manjom uopće nije mogla biti. Kad se naime nekome daje za ono, što ga pripada, najmanje što se može dati, valja da to bude osobito i temeljito razloženo i dokazano.

Idemo, da vidimo:

Gospoštije Čabar (Ghyczy) i Brod-Grobnik (Thurn-Taxis) imale su u gorskom kotaru neposredno pred segregacijom s neznatnom razlikom iste površine, istu vrst šuma, a slučajno baš i prilično podjednake stvarne i kvantitativne obveze prema svojim podanicima. Broj tih podanika bio je u obim gospoštijama po prilici podjednak, a isto tako i njihove služnosti. — Šume obih gospoštija bile su u ono doba i po veličini i po vrsti i po sastojinskoj vrijednosti te njihovom prihodu takodjer prilično podjednake, a i bivši podanici u obim gospoštijama prošli su kod segregacije takodjer podjednako, naime tako, da već gore nisu mogli proći.

Uslijed svega toga možemo dakle gore postavljeni zadatak: Zašto je bivšim podanicima prigodom segregacija odstupljeno najmanje, što se je moglo — rješavati sumarno za oba ta urbarna područja.

Obadvije ove gospoštije imale su u gorskom kotaru prije segregacije 77.000 jutara posjeda, od kojih je po odbitku pašnjaka, stelnika, čistina i neproduktivnih zemalja zapadalo 60.000 jutara na šume.

Od ove površine — 60.000 jutara — bilo je po prilici i najviše 20.000 jutara uporabivih samo za ogrjev (pretežno bukovih) i 40.000 jutara šuma za gradju i ponešto za ogrjev (pretežno jelovih).

Potrajni i najmanji godišnji prihod po jutru iznosio je kod šuma za ogrjev 1.50, a kod šuma za gradju 3 kub. metra, te prema tome sveukupni prihod prvih 20000 × 1.5 = 30.000 kub. metara, a kod drugih 40.000 × 3 = 120.000 kub. metara. U potonje iskazanom prihodu šuma za gradju može se uzeti, da je bilo 75% gradjevnog drva i 25% otpadaka od te gradje, koji se mogu upotrijebiti za ogrjev; dakle da je bilo 90.000 m³ gradjevnog i 30.000 m³ ogrjevnog drva.

Prema tomu je sveukupni prihod iznosio 30.000 + 30.000 = 60.000 m³ ogrjevnog i 90.000 m³ gradjevnog drva.

Pošto je efektivna služnost bivšeg pojedinog podanika godišnje prosjekom i minimalno iznosila 18 m³ (= 24 prostorna metra) ogrjevnog i 1 m³ gradjevnog drva i pošto je svih podanika u obim gospoštijama bilo 2000, to proizlazi da je godišnja služnost svih iznosila 2000 × 18 = 36.000 m³ ogrjevnog i 2000 × 1 = 2000 m³ gradjevnog drva.

Pošto su pak ukupni prihodi iznašali 60.000 m³ ogrjevnog i 90.000 m³ gradjevnog drva, to proizlazi, da je od tog zapadalo: gospoštije 60.000 — 36.000 = 24.000 m³ ogrjevnog i 90.000 — 2000 = 88.000 m³ gradjevnog drva, a bivše podanike 36.000 m³ ogrjevnog i 2000 m³ gradjevnog drva.

A sada, da vidimo u kojoj relaciji je stajala vrijednost prihoda i u kojem su omjeru gospoštije i njihovi podanici kod toga učestvovali.

U normalno doba, a u segregacionalno napose, stajala je vrijednost gradjevnog drva prama ogrjevnom u omjeru kao 6 : 1, odnosno 6 m³ ogrjevnog drva vrijedilo je toliko, koliko 1 m³ gradjevnog.

Ako po tom omjeru svedemo gore iskazane prihode na jednu vrijednost, dobivamo da je ukupni prihod ogrjevnog drva = 60.000 m³ vrijedio toliko, koliko 60.000 : 6 = 10.000 m³ gradjevnog drva, odnosno ako sav prihod svedemo na vrijednost gradjevnog drva, da je on tada iznosio i vrijedio koliko 90.000 + 10.000 = 100.000 m³ gradjevnog drva.

Slično izračunan dio u ime služnosti, otpadajući na bivše podanike s iznosom od 36.000 m³ ogrjevnog drva = 36.000 : 6 = 6.000 m³ gradjevnog drva.

Pošto je dakle od ukupnog na vrijednost gradje svedenog prihoda od 100.000 m³ zapadalo općine 8.000 m³, to je zapadalo gospoštije 100.000 — 8.000 = 92.000 m³, odnosno u omjeru vrijednosti zapadalo je gospoštije 92% a općine 8%.

Nu kod toga valja računati, da je tako ustanovljena renta gospoštije bila opterećena troškovima uprave, čuvanja, raznih investicija i poreza, dok je ona bivših podanika bila prosta svih tih tereta — dakle čista.

Spomenuti gospoštinski tereti po pribavljenim podacima iznosili su u segregacionalno doba godišnje najviše 200.000—220.000 kruna; a vrijednost gradjevnog drva u to doba iznosila je po 1 m³ 5 kruna te po tom vrijednost sveukupnih gospoštinskih prihoda 92.000 × 5 = 460.000 kruna, odnosno po odbitku gore iskazanih troškova od 210.000, čisto 460.000 manje 210.000 = 250.000 kruna.

Gospoštinski dakle čisti prihod sveden na vrijednost drva iznosio je 250.000 : 5 = 50.000 m³, pa je prema tomu gospoštije zapadalo 50.000, a bivše podanike 8.000 dijelova od čistog prihoda, odnosno u postotcima zaokruženo gospoštije 85% a općine 15%.

Nu pošto su gospoštije bile dužne razriješiti i služnosti pašnjaka diono iz šuma, jer težadba upravo za pašnjake prikladnih nije bilo dovoljno, i jer su u antesegregacionalno doba bivši podanici baš s toga servitute paše u šumama uživali, to je potrebno od gospoštinskih gore iskazanih šumskih pripadaka oduzeti još toliko, koliko je za pokriće uživanih servituta šumske paše potrebno.

Kod valjano provedenih segregacija (na žalost to nije bilo kod ovih gospoštija ni u jednom slučaju, već samo u nekim iznimnim slučajevima, gdje su urb. općine bile segregirane od državnog šumskog erara) p o d s k r o z i s t i m u v j e t i m a uzimalo se, da za pokriće služnosti šumske paše, pretpostavljajući da pašnjaka kao takovih uopće nije bilo, treba po prilici za 20% više šuma, nego se takvih u ime služnosti za drvo davalo i to bez ikakve obveze na odštetu za drvo. Uzimalo se dakle u kratko rečeno, da je služnost paše po prilici za 20% bila vrednija od služnosti šume.

Pretpostavivši u našem slučaju, da je golih pašnjaka i šikara u istinu bilo toliko, koliko bi trebalo za pokriće spomenutog viška od 20% nad šumskom pripadnosti, ako se naime ova za pašnjake daje, slijedi, da bi gospoštije bile dužne za potpuno pokriće paševinske pripadnosti namaknuti upravo toliko, koliko su i u ime šumske pripadnosti odstupile.

Uvaživši ovo, stojao bi konačni omjer vrijednosti tako, da bi gospoštije od svojih udjela od 50.000 m³ prihoda, svedenog na vrijednost gradjevnog drva, imale općinama u ime konačnog razriješenja paševinske služnosti odstupiti 8.000 m³ i da bi tako njima ostalo 50.000 — 8.000 = 42.000 m³, a općine bi konačno zapalo uz već navedenih 8.000 m³ u ime šumske, i sada 8.000 m³ u ime paševinske pripadnosti, ukupno dakle 16.000 m³.

Konačni bi dakle omjer, računajući po faktično uživanim koristima, a ne po ishitrenim pripadcima po selištima glasio: gospoštije 42 a općine 16 dijelova, odnosno zaokruženo i u postotcima: gospoštije 70%, a općine 30%.

D o d u š e d r u g i m p u t e m, a l i m a l o n e d o i s t o t a k v o g r e z u l t a t a d o š l i s u s t r u č n j a c i č a b a r s k o g v l a s t e l i n s t v a (G h y c z y), p a s u d o i s t a p r v e d v i j e i n s t a n c i j e — s u d b e n i i b a n s k i s t o l — d r ž e ć i s e j e d i n o i s p r a v n o g i p r a v e d n o g k l j u č a f a k t i č n o u ž i v a n i h k o r i s t i, u r b. o p ć i n a m a t o g p o d r u č j a u i m e o b i h (š u m s k e i p a š e v i n s k e) p r i p a d n o s t i d o s u d i l i o k o 11.000 j u t a r a p o v r š i n e. N u ž a l i b o ž e u z a l u d, j e r j e s t o l s e d m o r i c e u p o t r e b o m p a t e n a t a i z g. 1853. i 1857. i p o s t a v i v š i s e t i m e n a s t a n o v i š t e p a t e n t a š k i p r o p i s a n e p o r c i j e p o s e l i š t i m a p o n i š t i o o b j e o v e o s u d e i m j e s t o 11.000 k o n a č n o d o s u d i o 3.500 j u t a r a p o v r š i n e, d a k l e »s a m o« z a 200% m a n j e!

A sada da se povratim na gore iskazani razmjer, a time da podjedno odgovorim na uvodno postavljeno pitanje: da li su opći, a materijalni interesi gospoštija napose doista i opravdano zahtijevali, da se bivšim podanicima odijele njihove pripadnosti u najmanje mogućoj mjeri, koja se je samo dala pronaći.

Pošto su segregacije, kako tečajem ove rasprave dokazah, provedene n a š t e t u u r b. o p ć i n a u n e s r a v n j i v o m a n j e m i d a l e k o n i ž e m o m j e r u, i pošto ovaj (70 : 30) potpuno zaštićuje interese gospoštija — ta ostao bi im, kako se vidi, lavlji dio i onda, da se je dioba ispravno provodila — to se na gornje pitanje mora odgovoriti samo niječno!

A jer time pada i posljednje uporište, na koje bi se krivci mogli pozvati, te budući da dokazah, da su ove segregacije provedene svijesno na štetu naroda, ne preostaje drugo, nego da uglavim, da ono što je učinjeno, učinjeno je ispod žira, te je zločin —

jest ponavljam zločin i to kajzerovim patentima zaštićen zločin i pljačka naroda, nad čime bi rumen stida oblila i pokvarenije od onih, koji su taj zločin i pravno umorstvo na ovom dijelu našeg naroda izvršili.

Ovamo dakle spada ono, što sam na čelu ove knjižice po La Bruyeru napisao: d a k a z n a k r i v c a i m a d e b i t i p r i m j e r o m p o r o č n i m a, **a osuda nedužnoga, da se tiče svih poštenih ljudi.**

Nu da, nije medjutim teško shvatiti, zašto su njemački i madžarski tirani u svakoj prigodi i jedva dočekali zgodu, da, kako oni to zvučno kažu: »masregluju« taj narod i da mu se osvete, što je sve tako siromašan, sve tako razbaštinjen, u najljuće doba političkog proganjanja dosljedan, kao malo koji, poput zvijeri gonjenoj slobodi postojano davao utočišta u svojim timorima. (Izbori Dr. Ante Starčevića i Frana Supila.)

Medjutim još nekoliko pogleda prije, nego se rastanemo s ovom segregacijom:

Pretpostavka, da je opseg selišta bio jedini ispravni put za odmjeru šumske i paševinske pripadnosti, obara medju tolikim već donešenim dokazima i slijedeći:

U slučaju, o kojem sam pobliže do sada raspravljao, utvrdjeno je segregacijom, da onome, koji je imao cijelo selište (cjeloselcu) treba za uzdržavanje kuće i gospodarstvene zgrade za vrijeme od 30 godina 240 kubičnih stopa = 8 kub. metara gradjevnog drva.

Svatko, tko je iole u to upućen znade, da je ova odmjera premalena, pa bilo to za kako mu drago čedne i malene potleušice. Nu uzmimo, da je to ipak dovoljno, slijedi, da bi po čuvenom patentaškom selišnom razmjeru imalo poluselcu pripasti 4 kub. metara, da je on dakle pokrivao samo polovicu kuće i gospodarske zgrade, oktavalist, a t i h j e b i l a o g r o m n a v e ć i n a, dal je u ime ove pripadnosti dobivao 1 kub. metar, da je dakle gradio 1/8 (velim jednu osminu) zgrada, a ostalih 7/8 krovišta se je valjda — sunčalo! Pitam sad: kakvo je to čudo od dotacije, da se daje drvo za 1/8 krova, a 7/8 ostaje prazno — ili je oktavalist nastavao i posjedovao kuću, koja je bila samo 1, slovom jedan metar dugačka i široka! E pa dotle — dalje se više ne može!

Na ova razmjerja-nerazmjerja neka se dakle kod revizija segregacija svrati posebna pažnja, jer je na dlanu, što su Bachovi patentaši s »očinskom privolom« Franca Josipa iz tog naroda učinili — segregirali ga, kako rekoše, da ga oslobode, a u stvari u istinu baciše ga u teže ropstvo, nego li ga je ikada prije snašao.

V. Predlozi za ispravak i obnovu segregacija. Poništenje habsburških patenata.

Iz ovog prikaza slijedi, da je osim već navještenoga s nadležnog mjesta glede revizija segregacija, potrebno još i slijedeće:

1. Temeljito istražiti odnošaje izmedju bivših kmetova i gospoštija, koji su postojali u anteurbarijalno doba;

2. Na kojim temeljima su se za vrijeme Marije Terezije i njene »constitutio rei urbarialis« sastavljali urbari i koliko su pouzdani.

Do ovdje se pruža široko, zahvalno i do sada vrlo slabo obradjeno polje rada našim historičarima.

Njihova suradnja je dakle neophodno nužna i poželjna.

3. Nisu li prije i poslije sastavka tih urbara bivši podanici posjedovali ili bili u uživanju za njihove potrebe na drvu i paši izlučenih izvjesnih površina i ako jesu, da li su u segregaciju potegnute, odnosno nije li im uskratom ovih dijelova već tada nanešena nepravda.

4. Kakve su služnosti bivši podanici u antesegregacionalno doba uživali i da li su na osnovu tih segregirani, a ako nisu, kako onda i napose po kojem i kakvom selišnom ključu i kakva se na temelju toga pokazuje razlika, kad bi bili segregirani na osnovu u istinu uživanih služnosti.

5. P o š t o s v a z l a i n e v o l j e, k o j e s u b i v š i p o d a n i c i u s l i j e d s e g r e g a c i j a p r e t r p i l i i z v i r u i z j e d n o s t r a n o i n a k o r i s t f e u d a l a c a s t v o r e n i h p a t e n a t a o d g o d i n e 1853. i 1857., i m a d u s e p o n a j p r i j e n e s e g r e g a c i j e k a o t a k o v e, v e ć i z v o r i s v i h t i h n e v o l j a i p o r o k a, s v i k a j z e r o v i p a t e n t i r e v i d i r a t i, a j o š p r i j e t o g a i o d m a h p r o t u p r a v n e i o č i t o p r i s t r a n e u s t a n o v e o s e g r e g a c i j a m a š u m a i p a š n j a k a, z a t i m o n e o u r e d b i k r č e v i n s k i h i p r e t e č n i h z e m a l j a, a j e d n a k o t a k o § 33, o n e m o g u ć n o s t i p o v r a t k a u p r i j a š n j e s t a n j e i i s p r a v a k a, p o n i š t i t i.

Čim se svi do sada navedeni pripravni poslovi i to najvećim pospješenjem posvršavaju, imadu se prava i posjedovanja povratiti u antesegregacionalno stanje, te u svakom slučaju na temelju povedenih rasprava odmah izlučiti predvidljivi dijelovi, koji će odgovarati potrebama nekadanjih podanika i to u potpunoj mjeri, koju su doista tada uživali. U koliko su takovi predvidljivi dijelovi već do sada izlučeni, valja ih neodvlačno vrhovno odobriti i do

konačnog riješenja revizije predati u posjed, a po tom u opredijeljenom opsegu u definitivno vlasništvo oštećenih urbarnih općina. Kod predaje valja provesti temeljitu inventarizaciju, a o potrošnji i upotrebi voditi po državnoj vlasti točnu i osobito nadziranu evidenciju.

6. Pošto se je pučanstvo od vremena segregacije ovamo, osim možda rijetkih izuzetaka pomnožalo i pošto je segregacija manje više svuda razlikovala povlaštene i nepovlaštene, tako da potonji već tada nisu imali udjela na šumi i pašnjaku, premda im je to za opstanak bilo neophodno nužno, valjat će nakon poništen,a svih povlastica i potpunim izjednačenjem pučanstva u svim pravima i dužnostima agrarnom reformom osigurati u šumi i paši onoliko, koliko je cjelokupnom seljačkom pučanstvu za njegov opstanak potrebito.

7. Glede revizijama segregacija opterećenih veleposjeda, koji su nakon segregacije prešli u treće ruke, u pravilu ne čine se nikakve iznimke, jer su ti posjeti preuzeti s punom pogibelju.

Ako se ovo načelo ne može bud s kojeg razloga uvažiti, onda imade intervenirati država, tako da bivši podanici svakako dodju do svoga, jer — opetovano naglašujem — ako je krivnjom bivše države i njezinih »patenata« narod u svojim pravima prikraćen, tim je veća dužnost oslobodjene otadžbine, da svojoj djeci njihovo očinstvo povrati; napokon i s toga, jer se nepravde bezuvjetno i beziznimno moraju popraviti, te se nikako ne smije dopustiti, da seljački svijet bez svoje krivnje i samo zato, što je prvobitni gazda umakao, i dalje zlo i nepravdu trpi.

Ovdje je red, da upozorim i na one, koji su doista članovi vladajućih neprijateljskih kuća i kojih se dobra u smislu prethodnih odredaba ministarskog savjeta od 25. II. 1919. imadu bez ikakve odštete oduzeti, nu koji se sada grade da nisu članovi vladarskih neprijateljskih domova (dok su ratove proti nama vodili i r a d i s e b e naš narod u klaonicu slali, onda su se tukli u prsa, da jesu). Ovu gospodu valja iz njihove skrivačice na sunce povući.

8. Eventualne bonitacije (poboljšanja) i u opće promjene težadba na bolje, koje su nastale zaslugom veleposjednika iza provedenih segregacija, imadu se ustanoviti i priznavši sve investicije pravilnom odštetom obračunati.

9. Posebno valja ispitati odnošaje, opseg i prava urb. selišnih zemalja, zatim napose od ovih pretečnine, pa redom krčevine, gornje činžene zemlje i okupacije, te eventualne krivice u svezi s onim, što je rečeno pod točkom 5. ispraviti.

10. Valja istražiti, da li su osude, odnosno nagodbe temeljito ovršene, te zemlje omedjašene i uredno predane. Ustanoviti se imadu i možebitne razlike, koje kod toga budu pronadjene, a u

slučaju ako omedjašenje i predaja nije uslijedilo, onda treba naknadnim postupkom pronaći sve ono, što oštećeni traže i po dokazano pronadjenom takve manjke nadoknaditi.

11. Stručnjaci će napose istražiti:

a) opis, vrijednost i prihod sastojina, kakove su u vrijeme segregacije bile, te kakove su danas;

b) položaj tih sastojina s obzirom na njihovu pristupnost i uporabivost sa svim potrebnim uvaženjem postojećih zakonitih propisa (šume zaštitne, bujična područja, vododerine i t. d.);

c) sve razlike, koje dolaze u obzir na osnovu točke 4. ovih uputa s naročitim uvaženjem, da su se segregacije imale provesti tako, da se bivšim podanicima osiguraju toliki prihodi, koji će pokrivati ne samo sve njihove pred segregacijom uživane potrebe, odnosno služnosti, već i sve troškove (upravu, porez, čuvanje šuma i t. d.);

d) posebnu će pažnju posvetiti komasaciji zemalja, s potpunim uvaženjem ne samo obostranih (gospoštije i njenih bivših podložnika) interesa, već i s uvaženjem opće javnih interesa;

e) na osnovu sviju navedenih nalaza sastavit će operate, po kojima će se uz ostalo navedeno pod točkama 1.—10. prosudjivati sve potražbe i naknade.

Samo se po sebi kaže, da je u tim predlozima samo u najkrupnijim potezima sadržana okosnica, koja se imade dalje proučavati, a kada to bude gotovo, valjat će narediti provedbu svih tih posala. Revizije segregacija imalo bi po mom mnijenju provesti posebno u tu svrhu osnovano državno povjerenstvo.

Upravne oblasti nisu za to prikladne, i to prvo s toga, jer su svojedobno, kako u ovoj raspravi dokazah, pribavljale podatke za sudovanje glede krčevina dapače i odlučivale, pa je tako nedopustivo, da revidiraju ono, što su same stvarale, a drugo s toga, što im po naravi stvari u privatno-pravnim odnošajima manjka nadleštvo.

Sudovi pak nisu prikladni jedno s toga, jer bi ih dovelo u nemoguć položaj, da revidiraju i preinačuju ono, što su jednoć sami sudili, a drugo s toga, što ne bi mogli, ako bi se stvar posve s pravne strane posmatrala i provadjala, uredovati onom brzinom i gipkošću, koje su ovdje toliko poželjne, a sve to tim manje, jer se kod revizija segregacija imade uz pravno stanje uvažavati i s o c i j a l n a p o t r e b a.

U svakom pako slučaju postupak bi valjalo što više skratiti i ujedno staviti te omedjiti na dvije instancije, i to na državno povjerenstvo za reviziju segregacija i na ministarstvo za agrarnu reformu.

VI. Segregacija općina od države.

Do sada sam pretežno raspravljao o onim urb. općinama, odnosno zem. zajednicama, koje su segregirane od privatnog veleposjeda i na koje se u prvom redu odnose ustanove § 19. prethodnih odredaba ministarskoga savjeta od 25. II. 1919. o provedbi agrarne reforme, odnosno revizija segregacije.

Pošto je medjutim i nekadanji t. zv. ugarski državni erar, kao pravni sljednik bivših posjedovanja knezova Zrinjskih i Frankopana već tim faktom preuzeo na se i sve dužnosti, koje bi inače imali ovi nositi kod rješavanja podaničkog odnosa, dakle i segregacija, to je ministarstvo za agrarnu reformu riješenjem od 24. VI. 1919. broj 2984. naredilo, da se i za one urb. zajednice, koje su od nekadašnjeg državnog erara, kao sljednika privatnog veleposjeda segregirane, imade provesti revizionalni postupak.

Ono, što sam općenito naveo za provedbu revizija segregacija kod privatnog veleposjeda, vrijedi i za državni erar, odnosno općine, koje su od ovog segregirane.

U većini slučajeva državni erar je proveo nešto bolje u korist naroda segregacije, nego što je to učinio privatni veleposjed; nu na žalost imade i brojnih slučajeva, da je pod jednakim uvjetima nadijelio jedne općine daleko bolje, nego druge. To se mora svakako izravnati, jer takovo stanje poništava svaku svijest o pravici.

U svim pako, s vrlo neznatnom iznmikom, slučajevima pokazuju se vrlo znatne razlike u tome, što su mnogobrojna tudja posjedovanja, okupacije i krčevine ustupljene općinama jedamput na račun »izrješivih krčevina«, a drugiput opet na račun šuma i pašnjaka, pa je tako s jednim te istim objektom po dva puta računano, dakle na očevidnu štetu dotične urb. općine.

Osim toga nisu nikakve rijetkosti, da su vrlo znatna tudja posjedovanja (okupacije) ustupljena na račun šumske pripadnosti — a onamo, tu šuma u opće nema! A ne smije se to podcijenjivati, jer su dotične površine često vrlo velike, a u nekim općinama tako opsežne, da tresu s cijelom zgradom segregacije.

Kod mnogih općina pojavila se takodjer temeljita sumnja, da nisu služnosti dovoljnom glavnicom — šumom i pašnjakom — podmirene.

Svi se ovi podaci izučavaju, pa kad to bude dovršeno, moći će se donijeti iscrpivi prikaz.

* * *

Ma da se naredjene revizije segregacija prethodno ne protežu na krajiške imovne općine, to ipak smatram za nužno, da upozorim, da je i ovo pitanje od velike važnosti.

Temeljna je pogreška kod segregacija krajiških imovnih općina bila, što se je osnovno načelo, da se bivše cjelokupne državne šume područja dotične općine podijele po polovici medju državu i tu općinu, doista i provelo tako.

Zbog toga su naravno one općine, u području kojih je bilo više i vrijednijih šuma, daleko više dobile, nego li one, koje su imale malo ili malovrijednih takovih šuma. Ovo je nerazmjerje medju pojedinim općinama upravo golemo.

Valjalo je dakle segregirati ne po područjima pojedinih imovnih općina, već po cjelini (cijeloj bivšoj Krajini) ili tako, da svaka općina, uvaživši broj i potrebe pravoužitnika, podjednako dobije.

I tako su neke općine bez ikakvih osnovanih razloga pred drugima privilegovane, te su dobile možda čak i više, nego li ih je išlo, dok su druge prosto survane u nevolju.

Pojmljivo je, da je kod toga veoma mnogo štetovala i komasacija državnih šuma.

Zakon od 3. lipnja 1860. zajamčio je pravoužitnicima tih općina pravo na drvariju, pašu, žirenje i stelju.

Kako to pokazah i dokazah u slučaju urbarnih općina, valjalo je i ovdje segregirati tako, da te služnosti pokrite budu. A što je medjutim pod jednakim uvjetima učinjeno?

Učinjeno je to, da je na primjer gradiška imovna općina na manji broj pravoužitnika dobila 60.000 jutara, a slunjska imovna općina na veći broj pravoužitnika 25.000 jutara lošije šume.

Da bude nevolja još veća, znatni broj sela ostade nakon segregacije izvan dohvata dosudjenih im šuma, a pred prag im turnuše državne šume.

Posve je naravno, da su siromašniji, nemajući sredstava ni načina da si najpotrebitije drvo nabave, pošli u državne šume i tako je malo po malo nastao darmar i zlo beskrajnih šumskih šteta, čemu nije, kako se obično uzimlje, sam krajiški seljak kriv. Udjela na toj krivnji — i to daleko većega — imaju oni, koji su kod segregacija mogli lako, ako ne posve, a ono bar donekle, pomoći, nu u tom smjeru nisu učinili ravno ništa.

U veoma mnogo slučajeva, dobile su malo ne sve krajiške imovne općine kojekakve odreske šuma, raštrkane na sve strane, s kojima ne samo da nije moguće intenzivno gospodariti, već su upravo na teret. Jer upravo radi te rascjepkanosti moraju da imovne općine troše nerazmjerno više na upravu i čuvanje takovih prikrpina.

Slično, kao što pokazah kod nekih gorskih i primorskih urbarnih općina starog provincijala, tako su i gornjohrvatske krajiške imovne općine (otočka, ogulinska i slunjska) nadarene medju

ostalim šumama bujičnog i zaštitnog područja, zatim nepristupnim stijenama, gudurama i ponorima, a da se o tom nije vodilo pravoga računa.

* * *

Kod posve pasivnih imovnih općina (slunjske i prvobanske) dosjetiše se napokon vlastodršci, da će ove ravno propasti, ako im se ne pomogne) i tako je došlo do Franc-Josefova patenta od 5/VII. 1881., koji je tim općinam stavio u izgled financijalnu pripomoć.

Samo se po sebi razumije, da patentaši zajedno s Franc Josipom, kako nigda tako ni tada nisu svoja obećanja ispunili, što više — da bude uz nevolju i prdačine — opteretiše te općine uknjižbama radi dužnog poreza!

Tako se je to radilo u »carevoj« zemlji!

Napokon se domisliše — da ne bude veće bruke — te godine 1902. izaslaše nekakve madžarske komisije, koje su imale da izvide nevolje toga dijela našega naroda i da im nadju lijeka. Dakako, nakon što obećaše zlatna brda i doline, odoše i ne učiniše ništa, do li što u jedvine jade i iza kako je skoro imovina radi dužnog poreza pošla na dražbu »milostivo« otpisaše taj dug.

Da nije dakle drugih, već bi ove činjenice bile dovoljne same o sebi, da pokažu i dokažu, kako je sama državna vlast svojim aktima — svjesno ili nesvjesno, ali svakako u punom smislu riječi priznala, kako je te, a i druge imovne općine segregacijama »usrećila«.

A nije to trebalo tek dokazivati, jer je i suvišno iz segregacionalnih podataka i statistike jasno, da se nije držalo nikakvog načela, već onako »od oka« — tako na primjer: pravoužitnici slunjske imovne općine primali su do segregacije u ime služnosti na drvu godišnje 132.000 m³, a segregirali su ih tako, da im dodijeljene šume nedonose ni p o l o v i c u s t a r i h u ž i t a k a.

I na segregacije krajiških imovnih općina, dok priberem sav potrebni materijal, osvrnut ću se posebnom radnjom.

VII. Na adresu protivnika segregacija. — Zaključak.

Najjače oružje protivnika revizija segregacija je to, što drže, da bi se tim revizijama pobrkao svaki pravni poredak i vjera u zakon, a napose da bi se ti poslovi, kad bi se uopće dali provadjati, razvijali samo uz vanredne poteškoće i trzavice.

Prvi prigovor — bojazan za pravni poredak i vjeru u zakon — mislim da sam oborio faktima, koje sam naveo u ovoj raspravi, i to držim tako odlučno, da to ne samo nije nužno dalje obrazlagati, nego svatko pravedan uvidja baš protivno, naime, da je prijeko potrebno, da se sa očitim nepravdama carskih patenata što prije temeljito obračuna i dugo očekivanoj pravdi pribavi poštovanje. Nemojmo nadalje nikako ni časa zaboraviti da je pravna svijest našeg naroda od uvijek budna i da on u velikoj većini slučajeva ne traži ništa više, nego li mu pripada.

Drugi prigovor, da je izvršba revizija segregacija jedva moguća, nije ničim dokazana bilo s koje strane, a podjedno se tu predvidja dvoje — i to:

1. Da se u demokratskoj državi, kakova je naša, moraju poništiti sve povlastice, dosljedno tome, da se mora naš narod u svojim pravima i dužnostima izjednačiti. Jer od kuda i kakvom zaslugom da jedan uživa koristi na osnovu nekakvog pretpotopnog cijelog selišta, a drugi, kojega je ista majka rodila i koji od iskona na jednoj te istoj grudi zemlje žive, te ima da nosi jednake, a prigodice i veće obveze, da nema pravo ni na jedan list u gori?

Ovaj će odnošaj morati agrarna reforma prije ili kasnije u cijelom svom opsegu ne samo riješiti, već i provesti, a pogotovo sada, kada se već podigoše do sada jedva čujni glasi: A kako to, da i nadalje čitavi krajevi u obilju žive, a drugi samo tako i tako dugo, dok budu ocevi porodica još mogli, da cio svoj vijek — kako do sada, tako i od sada — po svem širokom svijetu svoje kosti lome, ako žele da si na domu djecu prehrane?

Odnošaj vlasništva pojedinca i općina imade se dakle, ako baš nije moguće svuda jednako urediti, a ono bar pojedincima i skupinama u izvjesnim predjelima te ondješnnim osebinama i životnim prilikama primjereno osgurati bar u toliko, koliko je čovjeku za njegov opstanak najmanje i neophodno nužno.

Do riješenja toga — htjeli mi ili ne htjeli — mora prije ili kasnije doći, pa kada dakle mora doći, onda će se to i provesti, a po mom najdubljem uvjerenju i jednostavno s toga, jer su ljudi stvorili zakone, a ne zakoni ljude.

Ništa, što je čovjek stvorio ne može i ne će ostati trajno i savršeno, jer će i u najzadnjem slučaju nadoći nešto, na što se nekoć kraj sve mudrosti i kriješposti niti u snu nije pomišljalo i što će pokazati, kako se ono, što je nekoć bilo tako lijepo, veliko i savršeno, danas ukazuje sitnim i manjkavim.

Najzad mi nismo prvi, a vrlo vjerojatno ni posljedni, koji mijenjavamo smjer života i nazora, jer izmedju ostalog znademo iz povijesti i to, da su baš feudum i njegove zemlje naši predci tolikrat mijenjali i preudešavali, pa bi bilo pravo čudo nakon onoga što vidjesmo i što zadnjih nekoliko godina proživismo,

da moramo sada najednom priznati, da su patenti — pa da bi bar čiji, već **patenti Habsburgovaca**, najsavršenije što je do naših dana, uključivši ovamo i naša pojimanja, moglo da bude!

A Vi gospodo, koji drugačije sudite, nemojte se truditi, da to i dokažete — bilo bi uzalud.

I tako je razložena i dokazana ne samo potreba revizija segregacija, već što više i potreba poništenja kajzerovih patenata, koji su naš narod osiromašili, a suce veoma često prisilili, da sude ne samo bez vlastitog uvjerenja, nego i proti svom najboljem i uopće svakom uvjerenju. I tako na žalost, dok je na jednoj strani puk, izgubivši svako uvjerenje u pravdu, osiromašio i ogolio, na drugoj se je strani na odru poštenja i morala podiglo krivokletstvo, demoralizacija i korupcija najcrnije vrsti.

2. Što se tiče drugog prigovora, da je namjeravani posao oko revizija radi tehničkih i stvarnih poteškoća nemoguć ili jedva izvediv, uzvraćam, da ni taj prigovor ne stoji, jer u svakom slučaju mora da predleže stručni nalazi o stanju šuma i pašnjaka u ono doba, kada su segregacije izvršene, pa tako ne će iole upućenijem stručnjaku biti teško, da poredbom stanja iz one dobe sa stanjem, u kojem se ovi objekti danas nalaze, dodje do svih potrebnih zaključaka.

Što se pak odnosi na pravnu stranu toga pitanja, nema ni tuj poteškoća, koje se predmijevaju, a možda baš i silom hoće da postoje, jer ono što je rečeno i sudjeno, to pisano i postoji, a bez sumnje je sa svog stanovišta dovoljno jasno te u svom smislu i autoritativno potkrepljeno.

Pa kada imademo sva ta pomagala pri ruci, a do njih možemo doći, jer je najveći dio segregacija proveden u naše vrijeme i mnoštvo je još živih svjedoka, ne vidim uz dobru volju i energiju, koje će pojačati osjećaj dužnosti, pravde i rodoljublja, baš nikakve pregrade, koja bi nam priječil put k cilju.

Kod svih tih radnja treba da istupimo jedinstveni i jaki, kao jedan čovjek i da sveudilj držimo pred očima, da nedostaje samo ispunjavanje dužnosti, koju će nam, priznajem, taj veliki posao nametnuti, već da je potrebno i to, **da toplinom bratskog osjećanja, a napose kulturnim podizanjem našeg naroda dobro, koje će biti dužan umno obdjelavati i neokrnjeno prenekadanje očinstvo povratiti, bud u ime pravde dodijeliti — dobro, koje će biti dužan umno obdjelavati i neokrnjeno predati svojem potomstvu.**

Time ćemo provesti veliko djelo i moći reći, da smo uvažili uputu velikog političkog ekonoma Roschera o potrebi opreza u prigodi i istini, da u r a z v o j u č o v j e č a n s t v a n i j e n i š t a t a k o p o g i b e l j n o k a o p r e n a g l j e n i p r e l a z i z r o p s t v a u s l o b o d u.

Pa kada tako bude naš puk, u kojem je iskra osjećaja i ljubavi trajno jaka i svjetla, u nama doista našao oce, braću i učitelje, onda će i jazovi, koji nas dijele i koji se do jučer pričinjahu nepremostivima, iščeznuti sami od sebe.

To je naša životna zadaća i zadaća našega doba.

Naš narod je politički slobodan, valja ga dakle još osloboditi kulturno i ekonomski, bez kojeg spasenja sama politička sloboda o sebi vrijedi jako malo.

Sloboda nacionalna bez slobode ekonomske i kulturne je opsjena i ništavilo: ona priliči sužnju, koji je sav svoj vijek proveo u tamnici, i oslobodjen, izašavši iz tamnice, našao se u divotnoj prirodi, koja ga dariva toplinom i sjajem davno očekivanog sunca, pomladjuje mu krv svježim zrakom okrepe, a sa svih strana ori se nadčovječna i potresna pjesma pobjede i slobode — nu zaman, ako mu pored nebeskih tih darova ne pruži i hljeba, bez kojeg, makar i oslobodjen, mora da — mre!

K o n a c.

Predaja davno otetih šuma i pašnjaka u posebno gospodarstvo poreznih općina Gorskog kotara.

Iza kako je već bio gotov tiskovni slog knjižice agrarnog povjerenika Josipa **M a j n a r i ć a** o ispravku segregacija, stigle su dvije naredbe demokratskog ministra za agrarnu reformu dra Hinka **K r i z m a n a**, — jedna naredba za vlastelinstvo **Thurn & Taxis** od 20. jula 1920. broj 11.242, a druga za vlastelinstvo **Ghyczy** od istog dana broj 11.292.

Obe ove naredbe priznaju na temelju službenih dokaza, da je p r a v o naroda Gorskog kotara u segregacijama iz godine 1867. odnosno iz godine 1881. t e š k o p o v r i j e d j e n o u korist vlastele, a uz to priznaju ove naredbe, da se ove obe segregacije n i s u o s v r t a l e n i t i n a n a j n u ž n i j e n a r o d n e p o t r e b e d r v a r e n j a i p a š a r i n e.

Potom su obe ove segregacije uglavljene kao nezakonite i nepravedne za narod Gorskog kotara, pa je demokratski ministar odredio s ovim dvjema naredbama, da se cijela prikraćena površina odmah izluči do konačnog ispravka segregacija vlastelinskih šuma i pašnjaka kao posebna narodna jedinica svake prikraćene porezne općine s posebnom upravom u korist i na uživanje ovlaštenika ovih poreznih općina.

Dosadanji komesari i vlastelinski šumari gube pravo nadzora, a za svaku poreznu općinu vodi odsada nadzor kotarski šumarski činovnik kao i za druge općinske šume.

Agrarni povjerenik iz Ogulina izlučuje već po tim naredbama demokratskog ministra one površine šuma i pašnjaka, za koje je narod bio prije prikraćen, pa tako sada dobiv ju u svoie posebno gospodarstvo od tih šuma i pašnjaka ove p o r e z n e o p ć i n e: **Čabar** 1.428 rali 383□, — **Gorači** 548 rali 960□, — **Prezid** 978 rali 1.280□, — **Plešce** 1.174 rali 650□, — **Gerovo** 1.977 rali 640□, — **Hrib** 952 rala 270□, — **Delnice** 1.796 rali, — **Crni lug** 450 rali 416□, — **Divjake** 1.726 rali, — **Bukov vrh** 1.282 rala 800□, — **Brod Moravice** 1.109 rali 758□, — **Završje** 1.247 rali 513□, — **Brod na Kupi** 1.808 rali 1.120□, — **Belo** 1.280 rali 147□, — **Grbajel** 1,271 ral 960□, — **Turke** 1.117 rali 1.538□, — **Razloge** 510 rali 222□ — i **Lokve** 252 rala 777□.

Ove površine obračunate su po onom vremenu, kada je nepravda učinjena u korist vlastelinstva. I time se u ovim naredbama potvrdjuje, da se radi o uspostavama povrijedjenih prava naroda otprije, a ne o sadanjem pridjeljivanju šuma i pašnjaka po sadanjoj potrebi. Sadanja se potreba ističe samo zato, da narod može o d m a h besplatno uživati šume i pašnjake. Ove naredbe posve ispravno shvaćaju ovo pitanje, pa narod ne smije nasijedati nikakovim zabunama, koje bi u narod unosio kogod sa strane. Narod je jak u svome pravu samo dotle, dok ide ravnim putem. Dotle će imati uza se jaku Demokratsku Stranku, koja mu može zaštititi prava od svakoga. Zato treba biti oprezan!

Konačni ispravak segregacije s gruntovnim raspisom nije se mogao dosada obavljati najviše zato, što Demokratska Stranka nije imala dosada u Narodnom Predstavništvu potpune većine, pa nije mogla da protura riješenje ovih naredaba kao konačno riješenje s gruntovnim respisom. Velika Demokratska Stranka ustrajati će na svom stanovništvu, ako joj narod ovog kraja dade povjerenje na izborima. Ova se stranka nada, da će dobiti većinu u cijeloj državi, a onda ne će biti moguća zapreka niti za konačni uspjeh ovog pitanja. Ovakova velika pitanja može da iznese samo ovako velika i ovako narodna stranka, a pojedini ljudi ne mogu ništa.

Hrvatska Zajednica sklopila je crni savez s popovskom Pučkom Strankom i sa Srpskom Radikalnom Strankom, pa se je proljetos protivila svom silom ovakom riješenju ispravka vlastelinske segregacije. Njezin agrarni ministar dr. Ivan Krnic rastjerao je agrarnu komisiju u Ogulinu, a njegov je agrarni direktor u Zagrebu naložio ogulinskoj županijskoj oblasti, da narod istjera iz ovih šuma i s pašnjaka makar i oružanom silom. Istom kad su Demokrati srušili ovog zajedničarskog ministra i kad je došao demokratski ministar dr. Krizman s agrarnim povjerenikom Josipom Majnarićem, nastavljen je ovaj posao valjano.

Kad je zajedničarski ministar Krnic bio ustavio ove poslove i rastjerao agrarne komisije — kad su oružnici imali da tjeraju narod iz šume te kad su stali vući narod na parnice pred sud i oblasti — onda su stupile u obranu naroda sve demokratske novine, a na čelu glavnih novina u Zagrebu pisao je protiv crnog saveza a za pravo naroda u Gorskom Kotaru na ove šume i pašnjake demokratski ban izvan službe dr. Tomislav T o m l j e n o v i ć, pa je upravo to pisanje dalo povoda, da se je ministar Krnic kao dosadanji zastupnik delničkog kotara morao opravdavati u saboru u Beogradu, nu opravdati se nije mogao.

Izbori će sada odlučiti po cijeloj državi, tko će pobijediti — da li će pobijediti Demokrati ili ovaj crni savez Zajedničara, Radikala i Popovske Stranke, koji su ovako prelazili preko narodnih prava i potreba za ministrovanja Ivana Krnica u Beogradu a za vladanja bana Laginje i podbana Franka Potočnjaka u Zagrebu. O tim izborima ovisit će stotinu raznih ovakih narodnih pitanja, kako će se konačno urediti, pa je kod ovih izbora važan svaki glas, svaka predana kugljica. Ovdje će vrijediti više nego igdje ona narodna poslovica: Kako si narod prostre — tako će i spavati. Zato ne smije nitko izostati od izbora!
